

**”Meidän on vapautettava ihmisten voimavarat luovuuteen” -
Poliittisten luovuusdiskurssien hallinta-analyyttinen
tutkimus**

Maarit Vähä-Piikkiö

Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma

Syyslukukausi 2018

Kasvatustieteiden laitos

Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Vähä-Piikkiö, Maarit. 2018. "Meidän on vapautettava ihmisten voimavarat luovuuteen" - Poliittisten luovuusdiskurssien hallinta-analyttinen tutkimus. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. 54 sivua.

Luovuus käsitteenä kuvaa yhteiskuntaamme tässä ajassa: jokaisella tulisi olla halu olla luova, toimia luovasti sekä ruokkia omaa luovuuttaan. Luovuus käsitetään myös keskeiseksi talouden ajuriksi. Luovuuden kultivoimiseksi Suomessa onkin kehitetty poliittisia strategioita ja ohjelmia. Tutkimuksessa tarkastellaan miksi luovuus on merkittävä poliittinen kysymys, mitä luovuudella poliittisissa luovuusdiskursseissa tarkoitetaan, minkälaisia asia- ja ajatuskokonaisuuksia niillä kytketään yhteen ja mitä muutoksia subjektiviteettien muotoihin niillä tavoitellaan. Näihin kysymyksiin vastataan hallinnan analyysin käsitteiden avulla.

Tutkimuksen empiirinen aineisto koostui 15 koulutusta, luovuutta ja innovaatioita käsittelevästä luonteeltaan poliittisesta julkisesta asiakirjasta. Analyysimenetelmänä oli diskurssianalyysi, jota ohjasivat hallinnan teoreettiset käsitteet.

Poliittiset luovuusdiskurssit esittävät ihmisten luovuuden vapautettavana, yhteiskunnallisten mekanismien kahlitsemana ihmisyyden perustana. Käsitys luovuudesta on kapea-alainen ja instrumentaalinen: luovuus on bisnesluovuutta, taloudellisen rationaliteetin ohjaamaa toimintaa ja käyttäytymistä. Luova subjekti on yrittäjä, ideoiden toimeenpanija ja kaupallistaja, innovaattori. Luovuusdiskurssien taustalla on kilpailukykyrationaliteetti, jota diskurssit tulkitsevat ja tekevät ymmärrettäväksi. Näkyvimpänä subjektiviteetin tekniikkana koulutuksessa käytetään kulttuuriseen muutokseen tähtäävää yrittäjyyskasvatusta.

Asiasanat: Luovuus, hallinta, diskurssianalyysi, koulutuspolitiikka, yrittäjyys

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

1	JOHDANTO	3
1.1	Luovuus modernien yhteiskuntien dominoivana dispositiivina	3
1.2	Autonominen subjekti liberaalin hallinnan toteuttajana	7
1.3	Hallinnan tutkimus	14
1.4	Tutkimustehtävä	16
2	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	17
2.1	Aineiston kuvaus	17
2.2	Diskurssianalyysi.....	20
2.3	Aineiston analyysi	22
3	IDEALUOVUUDESTA BISNESLUOVUUTEEN	25
3.1	Luovuus yhteiskunnallisena huolenaiheena	26
3.2	Bisnesluovuutta ja innovaatiokykyä yrittäjyyskasvatuksella	33
4	POHDINTA	40
	LÄHTEET	46

1 JOHDANTO

2000-luvulla luovuudesta ja innovaatioista haetaan ratkaisua yhteiskuntaa kohtaaviin kompleksisiin ja laajoihin ongelmiin. Luovuus ja innovaatiot on lisäksi määritelty globaalin talouden ja kilpailukyvyyn kivijaloiksi. (mm. Castells 1996, 60-61; Florida 2005, 46; Heinonen, Ruotsalainen & Kurki 2012, 34; Sawyer 2012, 3.) Jälkiteollisessa informaatioyhteiskunnassa innovaatiot liittyivät keskeisesti informaation tuotannon ja käsittelyn innovaatioihin, mutta siirryttäessä kohti merkitys- ja elämisyhteiskuntaa taloudelliset innovaatiot tulevat enenevässä määrin olemaan kulttuurisia ja sosiaalisia (Heinonen ym. 2012, 36, myös Styhre 2013, 185). Tämä tarkoittaa luovuuden ja innovaatioiden merkityksen syvenemistä teknisistä innovaatioista kohti yksilön merkityksellisyyden ja elämisen mielekkyyden kokemisen aineetonta tuottamista. Samalla luovuuden taloudellinen kytkös linkittyy yhä tiiviimmin yksilön elämismaailmaan sekä laajenee "luovan luokan" rajojen yli myös muille työelämän sektoreille.

Luovuuden, innovaatioiden ja talouden tiivistyvät kytkökset herättävät kysymyksen siitä, mitä luovuudella poliittisissa luovuusdiskursseissa tarkoitetaan, minkälaisia asia- ja ajatuskokonaisuuksia niillä kytketään yhteen ja mitä muutoksia subjektiviteettien muotoihin niillä tavoitellaan. Näihin kysymyksiin etsin vastausta hyödyntämällä hallinnan analyysia. Tässä kappaleessa tarkastellaan ensin luovuuden nousemista yhteiskuntaa ja taloutta ohjaavaksi keskeiseksi käsitteeksi. Tämän jälkeen tarkastellaan hallintaa moderneissa länsimaisissa liberaaleissa yhteiskunnissa sekä sitä, miten hallintaa tutkitaan.

1.1 Luovuus modernien yhteiskuntien dominoivana dispositiivina

Vain ani harva käsite kantaa mukanaan yhtä paljon positiivisia konnotaatioita sekä toiveita kuin luovuus. Luovuus on päivän sana, joka esiintyy niin taiteessa, tieteessä, teollisuudessa, johtamisessa, informaatioteknologiassa, kasvatuksessa kuin hallinnossa (Nelson 2010, 49). Luovuus käsitetään talouskasvun keskeisenä moottorina, elintärkeäksi yritysten kilpailuedun saavuttamiselle, sekä vastaukseksi

niin ympäristön kuin sosiaalisten ongelmien ratkaisuun (Nelson 2010, 49; Sawyer 2012, 3; Styhre 2013, 185). Luovuudesta on Reckwitzin (2017, 1) mukaan tullut jotain sellaista, mitä moraalisuus, normaalius ja autonomisuus ovat tiettyinä historiallisina ajanjaksoina olleet: jotain, mihin kaikkien yksilöiden, yhteisöjen ja instituutioiden tulee pyrkiä. Luovuuden Reckwitz (2017, 28-32) näkee aikamme dispositiivina: käytäntöjen, totuutta tuottavien diskurssien, artefaktien sekä subjektiviteetin että subjektivaation muotojen kokoonpanona, jonka tarkoituksena on vastata tiettyyn ”tarpeeseen” tiettyinä aikana. Dispositiivin kulttuurinen logiikka ohjaa ihmisiä tietynlaiseen olemisen tapaan. Luovuus korostaakin yhteiskunnassa tiettyjä erityispiirteitä: se arvottaa uutta vanhan yli, poikkeavuutta standardista, toiseutta samuuden sijasta. (Mts. 29, 2.)

Luovuus käsitteenä viittaa jonkin uuden tuottamiseen tähtäävään potentiaaliin tai toimintaan (Reckwitz 2017, 2). Luovuuden englanninkielinen termi *creativity* esiintyi englanninkielessä substantiivina ensimmäisen kerran vuonna 1875 (Nelson 2010, 50) ja suomenkielessä 1928 käännöksenä, jonka pyrkimyksenä oli säilyttää termin lähdekielen sisältö ja merkitys sellaisenaan (Hakulinen 1979, 471, 473). Luovuus käsitteenä on siis suhteellisen nuori, mutta erityisen performatiivinen. Luovuuden ”keksiminen” ja nimeäminen on mahdollistanut luovuuden systemaattisen tutkimisen, sekä erilaiset poliittiset strategiat, ohjelmat ja toimenpiteet luovuuden ruokkimiseksi (Nelson 2010, 68). 1950-luvulla luovuusdiskurssi voimistui ja sai pontta kylmän sodan aikaisesta Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välisestä tieteellisteknologisesta sekä ennen kaikkea ideologisesta kilpailusta. Yhdysvaltojen kansalaisten luovuus käsitettiin maan kilpailuvaltiksi, sillä luovuuden ajateltiin voivan kukoistaa vain *vapaiden maassa*, jossa yksilöiden ajattelua eivät tukahduttaneet ideologisuus ja poliittinen sorto. Amerikkalaisten vapaus ajatella uusia asioita mahdollisti luovuuden, mihin neuvostoliittolaisilla puolestaan ei ajateltu olevan mahdollisuutta. (Ward 2013, 112.) Samalla syntyi käsitys jokaisessa yksilössä piilevästä, kultivoitavasta luovuudesta (Nelson 2010, 68).

Luovuus on etenkin 2000-luvulla esitetty keskeiseksi talouden voimavaraksi ja arvoa tuottavaksi ulottuvuudeksi (Florida 2005, 46). Samaan luovuuden merkitystä korostavaan hengenvetoon esitetään, että myös innovaatioilla on keskeinen asema

kilpailutaloudessa. Luovuus ja innovaatiot liitetään usein yhteen, mutta konseptina luovuus on humanistinen ja innovaatio taloudellinen. Godinin (2012, 43-44) mukaan innovaatio konseptina nousi tieteen kentälle 1800-luvun loppupuolella, samoihin aikoihin kuin luovuus, ja 1900-luvulla innovaatio teoretisoitiin sosiaalitieteissä ihmisen mielikuvituksen tarkoituksenmukaiseksi luovuuden tuotokseksi. Luovuuden käsitetään siis usein olevan innovaatioiden taustalla. Innovaatiolla taloudellisena konseptina viitataan uuteen tuotteeseen, tuotannon metodiin, uusiin markkinoihin, uuden tuotannon raaka-aineen käyttöönottoon tai uusiin organisaation tai teollisuudenaloihin, joiden seurauksena yrityksen markkina-asema muuttuu (Reckwitz 2017, 98; Schumpeter 1939, 87; Schumpeter 1962, 65-66; Styhre 2013, 199). Ihmisen ja kollektiivien osuutta innovaatioita synnyttävissä luovissa prosesseissa ja rakenteissa tarkastellaan puolestaan luovuuden sosiokulttuuriseen lähestymistapaan nojaavassa tutkimuksessa. Innovaatio nähdään tällöin ehtona sille, että prosessi ja toimijat voidaan käsittää luoviksi. (Sawyer 2012, 8.)

Innovaatioiden ja luovuuden merkitykset taloudessa ovat monitahoisia. Taloudellista arvoa ei synnytetä vain tuottamalla luonnonvaroista hyödykkeitä, vaan Styhren (2013, 185) mukaan yritysten arvo perustuu yhä enemmän esteettiselle ja luovalle kompetenssille. Luovuutta voidaan tällöin ajatella vetotekijänä: kuluttajuuden kautta realisoituva tarve elämän estetisoinnille ja itsensä kehittämiseksi edellyttää yrityksiltä luovuuteen perustuvia esteettisiä ja uusia omaperäisiä tuotteita (Reckwitz 2017, 2-3, 89). Schumpeter (1962, 65) kuitenkin näkee, että innovaatiot eivät synny yritysten reagoimassa kysyntään. Ympäristöön reagoiminen on kapitalismille tyypillistä evoluutiota (Schumpeter 1994, 82), eikä tällöin Schumpeterin (1962, 63) mukaan voida puhua taloudellisesta kehityksestä, sillä kehitys tapahtuu sisäsyntyisesti, ei ulkoa pakottamalla. Schumpeter (1962, 62-65; 1994, 82-83) erottaakin talouden olosuhteiden muutoksiin reagoivasta evoluutiosta revoluution, epäjatkuvan ja spontaanin muutoksen innovaatioina, mikä *luovana tuhona* on kapitalismin keskeinen toimintamekanismi. Joka tapauksessa luovuuden sosiokulttuurisessa tarkastelussa ihminen osana luovia kollektiiveja on asetettu innovaatioiden keskeiseksi toimijaksi (Sawyer 2012, 8). Schumpeter (1962, 78, 88-89) puolestaan näki ihmisen innovaatiivisena toimijana toisella tavalla: ainoastaan *yrittäjä* kykenee

viemään keksinnöt käytäntöön ja että yksilö on yrittäjä vain silloin, kun hän aktuaalisesti *toteuttaa uusia yhdistelmiä*, eli tuottaa innovaatioita. Talouden kentällä luovuus näyttäytyy siis ainakin kaksitahoisesti: itseisarvona konsumeristisen itseilmaisun kautta, ja siten talouden vetotekijänä, sekä taloudellisen toiminnan välineenä, joka on niin yritysten kuin yksilöiden menestystekijä (Reckwitz 2017, 153).

Luovuuden merkityksen korostuminen liittyykin juuri kapitalistiseen yhteiskuntaan sekä instrumentaaliseen rationaliteettiin. Reckwitzin (2017, 2, 28-32) mukaan luovuus on ollut keskeinen länsimaisia yhteiskuntia määrittelevä periaate viimeiset kolmekymmentä vuotta: luovuus dispositiivina saavutti dominoivan aseman 1980-luvulla. Reckwitz (2017, 215-216) esittää erityisen syyn luovuuden nousemiselle dominoivaksi dispositiiviksi moderneissa länsimaisissa yhteiskunnissa: kapitalistisessa, sekulaarissa yhteiskunnassa arjen muotoutuminen silkan työnteon ja kuluttajuuden ympärille on perinjuurin latistava mielikuva elämästä. Moderni yhteiskunta rationaliteetteineen on tunteiden tasolla tukahduttavaa. Taloustieteiden rationaalinen toimija, *homo oeconomicus*, toimii luovuudelle hedelmättömällä maaperällä tavoittamatta ihmisyyden moninaisia ulottuvuuksia (Styhre 2013, 197-198). Reckwitz (2017, 204) osuvasti kysyykin, miksi ihminen haluaisi osallistua rationaaliseen elämänmuotoon. Luova toiminta työn kautta sekä oman elämäntyylin toteuttaminen ja elämän estetisointi kuluttamisen kautta sen sijaan tarjoavat rationaaliselle toiminnalle vastapainoa, affekteja, mahdollisuuden itsensä kehittämiseen sekä tarjoaa itseilmaisullista sisältöä elämään, joka muuten uhkaa jäädä tunne-elämän puolella vajaaksi (mts. 202-205). Luovuutta tutkinut Csikszentmihalyi (1996, 105-113) on liittänyt luovuuteen käsityksen voimakkaan affektuaalisesta virtauskokemuksesta, joka toimii sisäisen motivaation lähteenä ja jonka vuoksi ihminen on valmis kohtaamaan vaikeuksia ja riskejä. Luovuusdiskurssien juuria analysoinut Nelson (2010, 68) puolestaan näkee, että diskurssien voima piilee siinä, että ne esittävät luovuuden myyttisen ikiaikaisena. Sikäli kun ymmärrämme virtauskokemuksen osana luovuuden affektuaalista voimaa, sitä voimistaa lisäksi käsitys ihmisen luovuudesta jonkin inhimillisen, primitiivisen ja sisäisen ulottuvuuden ilmaisuna osana historiallista jatkumoa.

Reckwitz (2017, 215-216) näkee, että moderni markkinatalous tarjoaa poikkeuksellisen mahdollisuuden luovaan toimintaan ja elämän estetisointiin, ja siten mahdollistaa luovuusdispositiivin dominoivan aseman. Jos rationaalinen elämänmuoto ja markkinoilla toimiminen sinällään motivoivat saavutusten, statusten ja vaurauden kautta ihmistä parhaimmillaankin ulkoisesti, luovuuden mahdollistuminen itseilmaisuna ja siihen liittyvä affektuaalinen ulottuvuus voivat synnyttää myös sisäisen motivaation markkinoilla toimimiselle työnteon ja kuluttajuuden muodoissa. Schumpeterin (1962, 93-94) kilpailumarkkinoilla toimiva yrittäjä motivoituu sosiaalisesta kunnian, menestyksestä sekä Csikszentmihalyin (1996, 110) kuvausten kaltaisesta sisäisesti motivoituneesta luomisen ilosta. Tässä kontekstissa Wardin (2013, 113-120) näkemys luovuusdiskurssien käyttämisestä suostuttelukeinona uusliberalistisessa poliittisessä päätöksenteossa 2000-luvun Englannissa tulee ymmärrettäväksi: voimakkain markkinoilla toimimisen motivaatio niin työntekijänä kuin kuluttajana syntyy, kun toiminta tarjoaa yksilölle merkityksiä sekä koskettaa yksilön tunne-elämää positiivisessa mielessä. Yksilö on lisäksi valmis sietämään vastoinkäymisiä ja riskejä, mikäli toiminta lopulta palkitsee affektuaalisesti. Vaikka rationaalisuus ja luovuus käsitetään toisilleen vastakkaisiksi (mm. Styhre 2013, 197), molemmille ilmaisuille löytyy kuitenkin yhteinen alusta markkinataloudesta.

1.2 Autonominen subjekti liberaalin hallinnan toteuttajana

Hallinnalla toimintaan vaikuttavana toimintana (*conduct of conduct*) pyritään järjestämään asioita siten, että tavoitellut lopputulemat toteutuvat hallinnan kohteiden toiminnan kautta (Dean 2010, 22; Foucault 1991, 94). Hallinnan analyysi on muotoutunut Foucault'n hallintamentaliteetin (*gouvernementalité*) käsitteelle, jonka avulla Foucault (1991, 87-88) tarkasteli muutoksia hallinnan rationaliteeteissa, tavoissa ajatella ja käsittää hallinta. Merkittävimpiä hallinnan analyysin teoreettisen kehittelyn jatkajia ovat sosiologi Mitchell Dean (mm. 2007; 2010), sosiologi Nikolas Rose (mm. 1999; 2007) sekä johdon laskentatoimen professori Peter Miller yhdessä Rosen kanssa (2008). He ovat jalostaneet Foucault'n hallintamentaliteetin ajatusta ja

vieneet eteenpäin hallinnan teoreettista kehittelyä, tarkastelleet erilaisia hallintamentaliteetteja sekä kuvailleet tapoja, joilla identiteettejä tuotetaan ja subjektiviteetteja muovataan moderneissa, liberaaleissa länsimaisissa yhteiskunnissa.

Foucault'n mukaan 1500-luvulta alkaen hallintaa koskevat kysymykset siirtyivät yhteiskunnan ulkoisen hallinnan kysymyksistä, esivallasta ja sen kyvystä säilyttää valta-asemansa, sisäisiin hallinnan kysymyksiin siitä miten ihmisen tulee hallita itseään ja muita, kenen ihmiset antavat hallita itseään ja miten tulla parhaaksi mahdolliseksi hallitsijaksi (Foucault 1991, 87-88). Hallinnan analyysissä hallintaa ei tarkastella vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän säännösten organisoimisen ja toiminnan kautta, vaan hallinnan käsitteen avulla tarkastellaan tiettyjä toimintaa ohjaavia *totuuden regiimejä*, vallan mekanismeja ja tapoja puuttua tiettyihin ongelmiin sekä sitä miten muiden ja itsensä hallinnan tavat tulevat mahdollisiksi ja ymmärrettäviksi (Rose 1999, 19). Hallinnan käsitteen avulla pureudutaan niihin systemaattisiin ajattelun tapoihin, rationaliteetteihin, jotka määrittelevät hallinnan muotoja ja tekniikoita, sekä siihen millä tavoin ja millaisiksi hallintakäytänteillä pyritään ihmissubjekteja muokkaamaan. Keskeinen muutos hallinnan rationaliteetissa on ollut pidättyväisyys ihmisen toimintaa ohjaavia lakeja kohtaan (Dean 2010, 133, 138). Lemken (2014, 61) mukaan Foucault käytti tällaisesta hallintamentaliteetista, siis hallinnan rationaliteetista, myös termiä liberalismi, sillä se kuvaa hallinnan tapaa pyrkiä ratkomaan hallinnan ongelmaa subjektien autonomiaa kunnioittaen, ilman pakottavaa vallankäyttöä (Dean 2010, 46; Hänninen 2010, 87).

Vaikka liberaali hallinta ei nojaa pakottavalle vallankäytölle, hallinta oli Foucault'lle (1991, 102) spesifi kompleksinen vallankäytön muoto. Hallintavalta eroaa Foucault'n analysoimista muista vallan muodoista: suvereeni- ja kurivallasta. Suvereenivaltaa harjoitetaan lain määräyksin ja sanktioin, kurivaltaa valvonnan, yksilöllistämisen ja normaalistamisen tekniikoin, kun taas hallintavalta perustuu taloudellisen tiedon hyödyntämiseen sekä tekniikoihin, joilla toimintaa ohjataan toimintatilaa säätelämällä ja rajaamalla (Dean 2010, 30; Foucault 1991, 104; Rose 1999, 23, 52). Niin populaatioiden kuin yksilöidenkin hallinnassa käytetään kaikkia kolmea eri mekanismien toimivaa vallan muotoa, eli ei siis pidä ymmärtää, että jokin vallankäytön muoto olisi valtionhallinnon kehittymisen myötä syrjäyttänyt muut

muodot (Foucault 1991, 102). Hallinnan käsite kuitenkin laajentaa suvereeni- ja kurivallan pakottamiseen, rajoittamiseen ja esteiden tuottamiseen nojaavaa valtakäsitystä valtaan, joka myös mahdollistaa, helpottaa ja viettelee (Foucault 1981, 789) ja juuri positiivista vaikutuksistaan se saa voimansa (Foucault 2014c, 147). Hallinnalle pakottavuus ei ole tyypillistä, sillä subjektien autonomia takaa hallinnan kohteiden toimintakyvyn ja siten hallinnan tavoitteiden toteutumisen (Miller & Rose 2008, 213). Yksilöiden vapaus ei ole kuitenkaan hallinnalle edellytys, vaan se on ominainen muoto juuri liberaaleille hallinnan muodoille (Dean 2007, 214-215). Hallinnan kohteiden kautta toteutuva hallinta nojaa siten hallittavien subjektien subjektivaatioon ja subjektifikaation muotoihin (Dean 2010, 46).

Hallinnalla onkin kaksi toisiinsa linkittyvää ulottuvuutta: kollektiivien hallinta sekä yksilöiden kapasiteetti hallita itseään (Dean 2010, 19-20). Hallinta tapahtuu siis yhtäältä hallittavien itsehallinnan ja toisaalta toimintatilan rajaamisen ja säätelyn kautta. Hallinnalla ei siten suoraan ole objekteja, vaan hallittavat subjektit käsitetään toimintaan vaikuttavina toiminnan subjekteina, *subjektifikaatioina* (Miller & Rose 2008, 17). Hallintavalta ymmärretään yhteiskunnalle sisäisenä vallan muotona: ihmiset esimerkiksi työntekijöinä, esimiehinä ja perheenjäseninä toteuttavat erilaisia päämääriä valtasuhteissa, joissa pyritään ohjaamaan ja vaikuttamaan toisen käyttäytymiseen ja toimintaan (Foucault 1991, 91; Foucault 2014b, 281; Miller & Rose 2008, 12, 79; Rose 2007, 195) sekä hallitsemaan itseä ja omaa käyttäytymistä (Dean 2010, 17; Foucault 1991, 91-92; Foucault 2010, 188; Helén 2010, 29; Lemke 2000, 33). Hallinta tapahtuu siis yhteiskunnan sisäisissä suhteissa ja vallan verkostoissa. Autonomisten subjektien toiminta ja ajattelun kapasiteetti nähdään sekä keinona että ehtona hallinnan tavoitteiden saavuttamiselle (Dean 2010, 23-24; Miller & Rose 2008, 213). Siten hallinta toimintaan vaikuttavana toimintana on tehokkainta, kun hallinnan kohteet kokevat ja ymmärtävät itsensä hallinnan luonnehdintojen ja kytkentöjen kautta (Dean 2010, 18; Inda 2005, 10-11; Miller & Rose 2008, 212-213).

Foucault'lle (1981, 781) subjekti on aina vallalle alisteinen. Foucault'n (1981, 789) mukaan valta ei kosketa ihmistä substanssina, vaan valtaa esiintyy ainoastaan toiminnassa, jonka tarkoituksena on avata ja tuottaa toiminnan mahdollisuuksia. Valta on siis läsnä kaikessa toiminnassa, jossa pyritään ohjaamaan omaa tai muiden

toimintaa. Hallinta systemaattisena ja laskelmoivana vallankäytön muotona on osa sosiaalista toimintaa. Siten myös ihmisen minuus muokkautuu aina hallinnan, sekä vallan, alaisuudessa (Dean 2007, 215; Dean 2010, 26-27). Rehmanning mukaan (2015, 149-150) tämä kuitenkin vaikeuttaa itsehallinnan ja hallinnan muotojen analyttistä erottelua, jolloin hallinnan analyysin avulla ei voida subjektiviteettien muodostuksessa tarkastella ja erottaa subjektien itsemuodostuksen alueita hallinnan alueista. Rehmann (mts. 150, 153) ehdottaa, että hallinnan analyysiin tulisi liittää yksilöiden toimijuuteen vakavasti suhtautuva subjektiteoria, jotta yksilön itsemuodostuksen ja ulkoisen hallinnan rajoja voidaan tarkastella ja siten tehdä mahdolliseksi ja ymmärrettäväksi sellaiset toimijuuden muodot, jotka pyrkivät säilyttämään tai palauttamaan yksilön todellista itsehallintaa ulkoiselta hallinnalta.

Hallinnan tutkimuksessa tehdään kuitenkin juuri päinvastoin. Subjektin määritelmä jätetään tarkoituksenmukaisen avoimeksi ja löyhäksi. Tätä perustellaan sillä, ettei subjektin kulttuurisesti ja historiallisesti käytännön kiinnitettyjä ominaisuuksia tarkasteltaisi immanentteina (Dean 2007, 216). Käsitteellä subjekti voidaanankin siis viitata minuuteen, persoonaan, toimijaan tai identiteettiin. Subjektiviteetilla puolestaan tarkoitetaan subjektin omaehtoista kokemista. Vaikka subjektit muodostuvat hallinnan alaisuudessa, Dean (2010, 43) huolellisesti painottaa, ettei hallinnan kautta voida suoraan muotoilla subjekteja tai subjektiviteetteja. Subjektit muodostuvat itse, mutta tämä itsemuodostus tapahtuu kulttuuristen mallien puitteissa erilaisten auktoriteettien ja toimijoiden pyrkiessä muovaamaan käyttäytymistä, tarpeita, haluja ja toiveita erilaisin hallinnan tekniikoin ja rationaliteetin (Dean 2007, 215; Foucault 2014b, 280) esittämällä, tukemalla, vaalimalla ja fasilitoimalla erilaisia identiteetteihin liittyviä ominaisuuksia, kapasiteetteja ja asemia (Dean 2010, 44). Kulttuurisesti muotoutuvat identiteetit toimivat siltoina minän ja yhteiskunnan välillä, subjektin kiinnittymispintoina sosiaaliseen rakenteeseen (Hall 1999, 22).

Subjektin itsemuodostuksen edellytys on itsetuntemuksessa (Foucault 2014b, 274). Subjektin hallinnassa pyritäänkin erilaisista tavoitteista käsin muotoilemaan erilaisia kiinnittymispintoja, identiteettejä, joihin kiinnittyminen edellyttää subjektilta itsensä kokemista ja ymmärtämistä hallinnan luonnehdintojen ja kytkentöjen kautta.

Vaikka yksilöt ovat itsensä ja olemassaolonsa aktiivisia työstäjiä, vallan kokoonpanot, teknologiat, sekä tieto- ja valtakäytänteet muotoilevat subjekteja, subjektiviteetin muotoja sekä toimijuutta (Foucault 2014b, 279; Rose 1999, 54-55). Itsehallinnan, -johtamisen ja -tuntemuksen tekniikat ovat hallinnallisia minätekniikoita (Tennant 2009, 149), joista tulee subjektiviteetin tekniikoita, kun ne yhdistetään hallinnan tarkoitukseen, metodeihin ja kriteereihin (Miller & Rose 2008, 16; Weber & Maurer 2009, 398). Subjektiviteetin tekniikoita ovat siis kaikki sellaiset tekniikat, joilla pyritään vahvistamaan subjektien kykyä hallita ja ohjata omaa toimintaansa siten, että se subjektien toiminnan kautta edistää hallinnan tavoitteita. Siten itsemuodostuksessa voidaan ajatella olevan kyse sosiaalisesti, kulttuurisesti, ja institutionaalisesti situoituneen suhteellisen vapaan toimijan tekemistä valinnoista elämäntyyliinsä toteuttamisessa ja identiteettinsä rakentamisessa ennalta rajatuissa toimintaympäristöissä.

Jos hallinta tapahtuu subjektien toiminnan kautta yhteiskunnan sisäisissä suhteissa ja lukuisissa käytänteissä, joissa pyritään moninaisiin lopputulemiin, kuinka näistä tilan ja ajan suhteen hajanaisista mikrokäytänteistä muodostuu peruspiirteiltään yhteneväinen, liberaaleja rationaliteetteja noudattava kokonaisuus? Rose (1999, 48-49) käyttää termiä kääntäminen (*translation*) kuvaamaan sitä dynamiikkaa, jolla erilaisten auktoriteettien sekä hallittavien organisaatioiden, ryhmien ja yksilöiden tavoitteet linjataan keskenään samalla kunnioittaen subjektien autonomiaa. Käännökset ovat tietyn rationalisoinnin ja järkeilyn periaatteen, esimerkiksi liberalismiin, tulkintoja, jotka konkretisoituvat hallinnan tavoitteisiin sidoksissa olevina tekniikoina (mts. 51-52). Hallinnan tekniikoita ovat tiedon tuottamisen, arvioinnin, laskelmoinnin, tilastoinnin, inhimillisen kapasiteetin, erilaisten välineiden ja teknisten ohjeiden, kuten ajan, tilan, työnjaon ja -kulun hallinnan tekniikat sekä pedagogiset, terapeuttiset ja rangaistukselliset tekniikat, arkkitehtonisten muotojen, kuten luokkahuoneiden, kokoonpanot, joita hallinnassa hyödynnetään toiminnan muokkaamiseksi ja tiettyjen lopputulemien toteutumiseksi (Foucault 1991, 100; Ina 2005, 9; Rose 1999, 52). Kääntäminen ei kuitenkaan ole täysin hallittavissa oleva prosessi ja siten myös linjaukset ovat hauraita, eivätkä täysin yhtenäisiä (Rose 1999, 51). Miller & Rose (2010, 30) toteavakin, että *hallintamentaliteetit*

ovat ikuisia optimisteja mutta hallinta on sisäsyntyisesti toimintaa joka epäonnistuu. Hallinnan tekniikat usein epäonnistuvat tavoitteiden toteuttamisessa ja sitten hallinnan rationaliteetit myös kriisiytyvät ja muuttavat muotoaan (mts.).

Yksi liberalismiin, eli liberaalin hallinnan, muodoista on edistynyt liberaali hallinta, uusliberalismi. Uusliberalismilla tässä yhteydessä tarkoitetaan hallintakäytäntöä, ei oppia tai ideologiaa (Foucault 2008, 94). Uusliberalismilla viitataan muutokseen hallinnan järjessä, käytännöissä ja sommitelmissa, ja se eroaa muista liberalismiin muodoista valtion ja yhteiskunnan suhteen muotoilussa (Helén 2010, 36). Valtion rooli ei ole puuttua markkinoiden vapauteen, eikä sen tehtävänä ole sosiaalinen sääntely, vaan vapaat markkinat ovat yhteiskunnan vitalisuuden, elämänvoiman ja potentiaalinen lähde (Foucault 2008, 102), joka katalysoi kykyjä sekä muovaa että voimaperäistää kansalaisten ominaisuuksia (Helén 2010, 28, 33). Vapaat markkinat siis nähdään ensisijaisiksi suhteessa valtioon, ne ovat valtioiden muodostumisen ja legitimaation peruste (Foucault 2008, 94-95). Uusliberalistisissa hallintakäytännöissä tavoitteena onkin kansalaisten vastuullisen autonomian palauttaminen valtion "holhouksen" alaisuudesta (Dean 2010, 191). Tämä muutos näkyy erityisesti hyvinvointivaltion passivoivan luonteen sekä ihmisten ja etenkin poliittisten vallanpitäjien korruptoituneisuuden ja tehottoman hallinnoinnin kritiikeissä (Dean 2010, 176-177; Miller & Rose 2008, 118). Vaikka uusliberalismissa suhtaudutaan lähtökohtaisen kriittisesti hallintaan, samoin kuin liberalismissa, ei uusliberalistisilla käytännöillä ole tarkoitus rajoittaa mitä tahansa hallintaa, ainoastaan valtiollista hallintaa (Hänninen 2010, 87).

Foucault (2008, 220) näkee, että uusliberalistiset käytännöt muotoutuivat vastauksena klassisen taloustieteen inhimillisen pääoman analyysin puutteeseen. Uusliberalismissa talouden kentälle astui objektin sijaan aktiivinen ja rationaalinen subjekti, *homo oeconomicus*, jonka taloudellisen toiminnan harjoittamista, rationalisuutta ja kalkylointia voitiin nyt taloustieteissä tarkastella: uusliberalismi toi inhimillisen pääoman, siis yksilön tiedot ja taidot sekä sisäiset ominaisuudet, ihmisen kykykoneena, taloustieteen kentälle ja teki siten koko ihmiselämän kalkyloitavaksi (Foucault 2008, 223, 227, 230). Kun yksilöt ymmärrettiin omia päämääriään toteuttavina subjekteina, voitiin myös inhimillisen toiminnan motiiveja tarkastella

sekä pyrkiä vaikuttamaan niihin. Gordonin (1991, 43) mukaan uusliberalistisissa käytänteissä kyse on tietynlaisesta hallinnallisesta behaviorismista, jossa yksilöiden odotetaan vastaavan tietyillä tavoilla tiettyihin ympäristössä tapahtuviin muutoksiin. Tämä käsitteellistetään uusliberalismissa *valinnaksi*, johon toiminnan elementtinä voidaan vaikuttaa yhtäältä muokkaamalla toiminnan ympäristöjä ja toisaalta vaikuttamalla tahtotiloihin (Dean 2010, 186). Uusliberaali hallinta kohdistuu toimintaan siten epäsuorasti toimintatilaa säätelemällä ja rajaamalla sekä tahtotiloja kielenkäytön, diskurssien ja käytänteiden kautta muokkaamalla (Dean 2010, 17-18, 20). Tällöin yksilö autonomisena toimijana tekee toimintaa koskevia etukäteen rajattuja valintoja. Uusliberaalin hallinnan keskeinen toimintaperiaate toteutuu siten *valintoina*, joiden kautta hallinnan pyrkimykset ja tavoitteet toteutuvat (Dean 2010, 18; Fejes 2008, 97).

Uusliberalismissa yhteiskunta käsitetään sosiaalisena voimana ja siihen kohdistuviin valtiollisiin interventioihin sekä sosiaalisten ongelmien sääntelyyn suhtaudutaan kriittisesti (Dean 2010, 179-180; Helén 2010, 33). Uusliberalismissa markkinat käsitetään todellisuudeksi, jonka toiminnan puitteet ja häiriöttömyys tulee taata lakien, instituutioiden ja kulttuurin pohjalta (Dean 2010, 70-71). Markkinoiden kilpailuasetelman käsitetään itsessään fasilitoivan, ohjaavan ja sääntelevän toimintaa (Dean 2010, 187; Miller & Rose 2008, 118). Koska valtiollinen hallinta nähdään ihmisyyttä tukahduttavana ja toisaalta vapaat markkinat todellisuutena, jonka puitteissa yksilöt voivat toteuttaa valintojaan, uusliberalistisille hallintakäytänteille on tyypillistä pyrkimys korvata valtiollista hallintaa markkinavälitteisellä hallinnalla (Dean 2010, 187; Helén 2010, 37; Hänninen 2010, 87). Markkinoiden tuottamien toiminnan intensiivien ajatellaan ohjaavan toimintaa tehokkaammin kuin sosiaalisten ongelmien sääntelyn sikäli, kun subjekteille ensin opetetaan vapauden käytänteet sekä vastuun ottamista (Dean 2010, 188, 193-194). Valtionhallinnon alaisten toimintojen siirtäminen yksityisten markkinoiden hoidettavaksi, siis yksityistäminen, on esimerkki hallinnan tekniikasta, jolla toiminnan ympäristöä pyritään muokkaamaan ja siten vaikuttamaan hallittavien valintoihin. Näihin käytänteisiin kytkeytyvä *valinnanvapauden* diskurssi puolestaan rakentaa positiivisia mielikuvia vapaudesta, mahdollisuudesta, hyvinvoinnista ja vauraudesta, joita markkinoilla

toimiminen tarjoaa. Samalla diskurssi esittää toimintamalleja vapauden vastuulliselle harjoittamiselle. Uusliberalistisissa hallintakäytänteissä vapaat markkinat luovat toimintatilan sekä valinnan puitteet ja kielenkäytöllä luodaan unelmia, haluja ja mielikuvia valintoja ohjaamaan.

1.3 Hallinnan tutkimus

Miten hallintaa sitten tutkitaan? Hallinnan analytiikassa ollaan kiinnostuneita siitä miten erilaiset *käytäntöjen regiimit* syntyvät, miten niitä pidetään yllä ja kuinka niitä muutetaan sekä miten hallitsemme ja olemme hallittavana tietyissä regiimeissä. Hallinnan sisäistä logiikkaa ei voi päätellä ainoastaan tietyistä ohjelmista, teorioista tai poliittisista reformeista, sillä ne ovat käytännön regiimeille sisäisiä, eivätkä niiden *raison d'être*, olemassaolon syy. Hallinnan analytiikassa keskitytään miten - kysymyksiin: miten ja mitkä asiat tehdään näkyviksi, miten tiedonmuodot ohjaavat hallintaa, miten hallinnan tekniikat muodostuvat kokonaisuuksiksi sekä miten identiteettejä pyritään hallinnan tekniikoin ja käytännöin muodostamaan (Dean 2010, 31-33.) Miller & Rose (2008, 26-27) lähestyvät hallinnan analyysia kysymällä miksi jotkin asiantilat alkavat käydä, tai pikemminkin tehdään, ongelmallisiksi. Tässä huomio kiinnittyy siihen, miten jotkin asiat tehdään näkyviksi ja muotoillaan ongelmallisiksi, miten tiedontuottamisella ongelma formalisoidaan, sekä usein kiinnitetään yksilölliseen tai kollektiiviseen käyttäytymiseen, ja lopulta kuinka ongelman ratkaisut ovat kiinteästi yhteydessä itse ongelman muotoiluun. Tällä tavalla pyritään tarkastelemaan juuri hallinnan rationaliteettien ja tekniikoiden sisäistä yhteyttä ja sitä, kuinka tekniikat mahdollistavat inhimillisen toiminnan ymmärtämisen ja siihen vaikuttamisen. (Miller & Rose 2008, 27-30.) Sekä Dean (2010 31-33) että Miller & Rose (2008, 26-30) kuvaavat hallinnan analytiikkaa eri tavoin, mutta yhteistä niille on se, että käsitteiden avulla hallinnan mekanismit voidaan tehdä näkyviksi ja siten tarkastelun kohteeksi.

Hallinnan analyysissa hallintaan ei oteta normatiivista näkökulmaa: hallinta ei ole sinällään hyvä tai paha asia, eikä se ole jotain mistä voisi vapautua (Dean 2010, 46). Vapaus käsitetään käytäntönä, jonka merkitys on riippuvainen kulloinkin vallalla

olevista rationaliteeteista. Jos hallinnan analyysi jotain paljastaa, sen tavoitteena ei ole subjektin vapautuminen vallan paljastamisen kautta, vaan pikemminkin sen tavoitteena on riisua luonnollisuus *käytäntöjen järjestelmien* rationaliteettien ja ajattelun muodoilta sekä itsensä tuntemisen ja hallitsemisen sekä hallittavana olemisen yhtymäkohdilta. Hallinnan analyysi siis osoittaa, että käytäntöjen instituutioiden kokonaisuudet ovat syntyneet tiettyjen historiallisten ajattelutapojen ja valtakamppailujen seurauksena, eivätkä ne siten ole luonnollisia. Tämä ymmärrys laajentaa subjektin ymmärrystä olosuhteiden luomista toiminnan ja ajattelun ehdoista, tekee mahdolliseksi toisinajattelun, resistanssin ja haastamisen sekä samalla vahvistaa vastuuntuntoa, kun yksilö ymmärtää ajattelunsa ja toimintansa seuraukset. (Mts. 48.) Kyse ei ole vallan ja hallinnan vastustamisesta sellaisenaan, vaan ymmärryksen kautta laajenevista toiminnan ja ajattelun mahdollisuuksista vallan ja hallinnan verkostoissa. Vain tätä kautta hallinnan analytiikan voidaan ajatella toimivan yksilöitä voimauttavasti (mts. 49).

Koulutusta on tutkittu laajalti hyödyntäen hallinnan analytiikkaa. Koululaitos on klassinen hallintavallan sekä foucault'laisen kurivallan analyysin kohde. Tämä johtuu siitä, että koulutuksen tieto- ja valtakäytänteet luovat ja rajaavat ajattelun ja toiminnan mahdollisuuksia (Popkewitz 1991, 84; ks. myös Dean 2010, 53). On mahdotonta koota tähän kaikki tutkimuksen haarat ja fokukset, mutta mainitsen niistä joitakin. Koulutusta on hallinnan sekä vallan analyysillä tarkasteltu useista näkökulmista: muun muassa oppimisyhteiskunnan (Popkewitz, Olsson & Petterson 2007), aikuiskasvatuksen (Silvennoinen 2011), yrittäjyyden (Carlson 2009; Liesner 2007; Simons 2007; Siivonen & Brunila 2014) ja yrittäjyyskasvatuksen (mm. Brunila & Mononen-Batista Costa 2010; Keskitalo-Foley, Komulainen & Naskali 2010; Korhonen, Komulainen & Rätty 2010), osallisuuden ja osallistavan oppimisen (Quachebeur 2007), elinikäisen oppimisen (Ball 2009; Fejes 2008; Olssen 2008; Tuschling & Engeman 2007), vallan ja toimijuuden (Eteläpelto, Heiskanen & Collin 2010), eronteon (Graham 2009; Komulainen & Siivonen 2010), subjektiviteettien ja identiteettien tuottamisen (Edwards 2008; Fejes 2009; Fejes, Olson, Rahm, Dahlstedt, & Sandberg 2016; Olssen 2009; Siivonen & Brunila 2014; Sipos Zackrisson & Assarsson 2008), kilpailukyvyyn sekä managerialistisen kehittämistyön (Brunila & Isopahkala-Bouret 2011),

koulutuksen reformien (Pongratz 2007; Stickney 2009), sekä leikkauspolitiikan ja tehostamisen (Wrana 2009) näkökulmista.

Vallan ja hallinnan analytiikan kehyksessä luovuutta koulutuksen näkökulmasta on tutkittu vain vähän. Esimerkiksi Bröckling (2007) on analysoinut romantiikan aikaan nojautuvia luovuuskäsityksiä ja niistä polveutuvia hallinnan tekniikoita. Fougère & Solitander (2007) ovat tarkastelleet Richard Floridan työn kautta kuinka luovaa luokkaa hallitaan luovan eetoksen kautta. Tarkastelunsa perusteella Fougère & Solitander (2007, 4) esittävät, että luovuus on hallinnallinen rationaliteetti. Tämän tutkimuksen näkökulma eroaa Fougère & Solitanderin (mt.) näkökulmasta, eikä luovuutta käsitellä hallinnallisena rationaliteettina, vaan tarkoituksena on tarkastella miksi luovuudesta on tullut poliittinen kysymys ja miten poliittisissa luovuusdiskursseissa muotoillaan luovuuden koulutuksellisia kytköksiä sekä esitetään subjektiviteetin muotoja. Tämän tutkimuksen erityisenä painopisteenä ovat koulutuspoliittiset luovuusdiskurssit.

1.4 Tutkimustehtävä

Tutkimustehtävänä on tarkastella millä tavoin poliittisissa luovuusdiskursseissa luovuus kytketään koulutukseen ja työelämään. Tutkimuksessa tarkastellaan mitä luovuudella poliittisissa luovuusdiskursseissa tarkoitetaan, minkälaisia asia- ja ajatuskokonaisuuksia niillä kytketään yhteen ja mitä muutoksia subjektiviteettien muotoihin niillä tavoitellaan. Tutkimustehtävään vastataan seuraavien tutkimuskysymysten avulla:

1. Miksi yksilöiden luovuus on poliittisen kiinnostuksen kohde?
2. Miten poliittiset luovuusdiskurssit muotoilevat koulutuksen rationaliteetteja?
3. Minkälaisia subjektiviteetin muotoja diskursseissa esitetään?

2 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tutkimuksen empiirinen aineisto koostui 15 koulutusta, luovuutta ja innovaatioita käsittelevästä luonteeltaan poliittisesta julkisesta asiakirjasta. Tutkimuksessa käytettiin teoriaohjaavaa laadullista tutkimusmenetelmää. Analyysimetodina käytettiin diskurssianalyysiä. Aineistoa tarkasteltiin ja se teemoiteltiin erikseen teoreettisten viitekehysten puitteissa, jonka jälkeen tarkasteltiin mitkä teemat linjaavat viitekehyksiä keskenään. Linjauksen tarkoituksena oli jäljittää systematiikkaa, joka kokoo tarkasteltavat osa-alueet kokonaisuudeksi. Lisäksi aineiston analyysissä tarkasteltiin sellaista järjelyn periaatetta, joka selittää miksi luovuus on poliittisen mielenkiinnon kohde.

2.1 Aineiston kuvaus

Tutkimuksen aineisto muodostui 15 koulutusta, luovuutta ja innovaatioita käsittelevästä luonteeltaan poliittisesta julkisesta asiakirjasta: strategioista, visioista, selvityksistä, ohjelmista, hankeraporteista ja työryhmämuistioista ja -raporteista. Tutkimuksen analyysissä käytetty aineisto on esitetty taulukossa 1. Aineisto valittiin harkinnanvaraisella otannalla (Tuomi & Sarajärvi 2002, 88-89) ja rajattiin tutkimusintressin ohjaamana (Juhila & Suoninen 2016, 453). Aineisto on kerätty Valtioneuvoston julkaisuarkisto Valtosta, <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi>, sekä Opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) verkkosivuilta <https://minedu.fi> Julkaisuosion hakutoimintoa hyödyntäen. Lisäksi aineiston haussa hyödynnettiin Opetus- ja kulttuuriministeriön verkkosivuja tarkastelemalla Vastuualueet-osioita ja vastuualueiden "Muualla verkossa", "Tutustu tarkemmin" ja "Tutustu myös" -linkeissä olevia asiakirjoja.

Aineiston haussa ja valikoinnissa käytettiin asiasanoja: luova, luovuus, koulutus, opetusministeriö, innovaatio, tutkimus ja yrittäjyys. Aineiston hakemisessa hyödynnettiin Valton verkkosivujen sekä OKM:n verkkosivujen Julkaisu-osion haku-toimintoja. Ensimmäinen aineistohaku tehtiin huhtikuussa 2018. Hakusanoina käytettiin sanoja luova ja luovuus. Valton verkkosivuilla aineistoa rajattiin lisäksi

asiasanat-rajoituksella: erikseen sekä asiasanalla opetusministeriö että koulutus. Molemmassa hakukanavissa aineistosta myös rajattiin pois yli kymmenen vuotta vanhat asiakirjat, koska sekä diskurssit että niiden kontekstit muuttuvat. Diskurssianalyyseissä ajanjaksoja voidaan käyttää aineiston rajaamiseen (Phillips & Hardy 2002, 74). Seuraava rajausta tehtiin otsikon ja tiivistelmän perusteella. Tässä vaiheessa tutkimukseen valikoitui viisi asiakirjaa.

TAULUKKO 1. Tutkimuksen empiirinen aineisto

Asiakirjan nimi	Julkaisija	Lyhenne
Alkuperäinen aineisto		
Oivallus-loppuraportti	Elinkeinoelämän keskusliitto 2011	EK 2011
Luova talous ja kulttuuri innovaatiopolitiikan ytimessä	Opetusministeriön julkaisuja 2009:30	OKM 2009b
Osaava ja luova Suomi: Opetus- ja kulttuuriministeriön tulevaisuuskatsaus	Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2010:15	OKM 2010
Osaamisella ja luovuudella hyvinvointia: Opetus- ja kulttuuriministeriön tulevaisuuskatsaus 2014	Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2014:18	OKM 2014
Luova talous ja aineettoman arvon luominen kasvun kärjiksi	Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:18	OKM 2017b
Täydennetty aineisto		
Oivallus 1. väliraportti	Elinkeinoelämän keskusliitto 2009	EK 2009
Oivallus 2. väliraportti	Elinkeinoelämän keskusliitto 2010	EK 2010
Korkeakoulupohjaisen yrittäjyyden edistäminen: Opetusministeriön ja työ- ja elinkeinoministeriön korkeakoulupohjaisen yrittäjyyden edistämisen yhteistyöryhmän muistio	Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:10	OKM 2009a
Yrittäjyyden ja yrittäjämäisen asenteen tukeminen suomalaisissa korkeakouluissa	Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2015:17	OKM 2015
Korkeakoulutus ja tutkimus 2030-luvulle Taustamuistio korkeakoulutuksen ja tutkimuksen 2030 visiotyölle	Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017	OKM 2017a
Yrittäjyyslinjaukset 2017	Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017	OKM 2017c
Maailman osaavimmaksi kansaksi: Opetus- ja kulttuuriministeriön tulevaisuuskatsaus	Opetus- ja kulttuuriministeriö, Valtioneuvoston julkaisusarja 21:2018	OKM 2018
Uudistava Suomi - tutkimus ja innovaatiopolitiikan suunta 2015-2020	Tutkimus- ja innovaationeuvosto 2014	TIN 2014
Tutkimus- ja innovaationeuvoston visio- ja tiekartta: Suomi 2030	Tutkimus- ja innovaationeuvosto 2017	TIN 2017
Ratkaisujen Suomi - Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015	Valtioneuvoston kanslia 2015	VNK 2015

Alkuperäistä tutkimusaineistoa laajennettiin syyskuussa 2018. Diskurssianalyysissä aineistoa voidaan täydentää tutkimusprosessin edetessä (Juhila & Suoninen 2016, 453). Täydennyksessä hakusanoihin lisättiin innovaatio sekä yrittäjyys ja Valton verkkosivuilla asiasanat-rajauksiin otettiin mukaan myös sana tutkimus. Aineistoa rajattiin myös toisessa täydentävässä haussa otsikon ja tiivistelmän perusteella. Aineiston laajentamisessa huomioitiin lisäksi aineiston intertekstuaaliset viittaukset, jonka perusteella aineistoon sisällytettiin tiettyjä asiakirjoja, kuten hallitusohjelma ja tutkimus- ja innovaationeuvoston innovaatiopolitiikan suunta 2015-2020. Lisäksi aiemman aineiston perusteella aineistoon otettiin mukaan Opetus- ja kulttuuriministeriön vuonna 2018 julkaistu tulevaisuuskatsaus. Alkuperäisessä aineistossa oli hakujen perusteella mukana vuosien 2010 ja 2014 tulevaisuuskatsaukset. Vuoden 2018 julkaisu otettiin mukaan sisällön perusteella.

Tutkimuksen aineistossa on mukana myös Elinkeinoelämän keskusliiton Oivallus-hankkeen kolme raporttia. Tutkimuksen alkuvaiheilla, ennen aineiston keruun aloittamista, tutkimuksen näkökulman ja viitekehyksen rakentamisen aikana tutkijan käsiin päätyi Elinkeinoelämän keskusliiton Oivallus-hankeraportti muussa yhteydessä. Tämä raportti kiinnitti tutkijan huomion ja sen pohjalta hahmottui tämän tutkimuksen tutkimusongelma. Loppuraportti yhdessä hankkeen kahden väliraportin kanssa päätettiin ottaa osaksi aineiston analyysia. Tämä johtuu siitä, että aineiston analyysissä kävi ilmi, että koulutuksellisia reformeja perustellaan muun muassa työelämän tarpeilla. Elinkeinoelämän keskusliitto on luonteeltaan poliittinen toimija. Kun poliittisissa luovuusdiskursseissa viitataan elinkeinoelämän tarpeisiin, on EK:lla elinkeinoelämän edustajana audienssi vaikuttaa politiikkaan; se toimii tiedonmuotojen yhtenä auktoriteettina. Oivallus-raporteista tarkasteltiin mitä työelämän tarpeilla, ja erityisesti luovuudella, tarkoitetaan työelämän näkökulmasta ja minkälaisia identiteettejä niissä esitetään.

2.2 Diskurssianalyysi

Tämä tutkimus on toteutettu laadullisella teoriaohjaavalla tutkimusmenetelmällä. Tutkimuksessa tutkimusmetodina on käytetty diskurssianalyysia. Hallinnan analytiikalla ei ole mitään ensisijaista tutkimusmetodia, vaan se on sovitettavissa yhteen useiden eri tutkimusmetodien kanssa (Kaisto & Pyykkönen 2010, 14). Tässä tutkimuksessa hallinnan teorian käsitteet näkyvyys, tiedonmuodot, tekniikat ja identiteettien muodostaminen ohjaavat analyysia. Lisäksi tutkimuksen ohjaavana lisäkysymyksenä tarkasteltiin luovuuteen liitettyjä ongelmanasetteluja, mikä on yksi kysymyksistä, jota voidaan hallinnan analyysissa hyödyntää (Dean 2010, 31-33; Miller & Rose 2008, 26-30).

Tutkimuksessa sovelletaan hallinnan analyysia tarkastelemalla hallinnan neljää osa-aluetta: näkyvyyttä, tekniikoita, tiedonmuotoja ja identiteettien muodostamista. Näkyvyyden suhteen tarkastellaan mitä hallinta tekee näkyväksi ja miten (Dean 2010, 41; Miller & Rose 2008, 26). Visuaaliset elementit, kuten kaaviot ja kuviot, tekevät hallittavat asiat näkyväksi, järjestelevät niitä, asettavat niitä hierarkkiseen suhteeseen ja kuvailevat miten ongelmia tulisi ratkoa. Tekninen ulottuvuus tarkastelee miten ja millä mekanismein, prosedurein, tekniikoin ja sanastoin hallinnan tavoitteet saavutetaan, tai ongelmia ratkaistaan (Dean 2010, 42; Miller & Rose 2008, 28). Kolmas osa-alue koskettaa tiedonmuotoja: millaisia ajattelun, tiedon, asiantuntijuuden ja strategioiden muotoja hyödynnetään hallinnan käytänteissä (Dean 2010, 42; Miller & Rose 2008, 27). Neljäntenä aspektina tarkastellaan identiteettien muodostamista: mitä identiteettejä oletetaan, tavoitellaan ja fasilitoidaan (Dean 2010, 43; Miller & Rose 2008, 30). Lisäksi tutkimuksen yhtenä hallinnan rationaliteettia jäljittävänä kysymyksenä oli Miller & Rosea (2008, 26), sekä Deania (2010, 31-33), mukailleen tarkastella miksi luovuus on poliittinen kysymys ja minkälaisia hallinnan rationaliteettien ja tekniikoiden kokonaisuuksia kysymyksestä seuraa.

Tutkimuksessa tarkastellaan poliittisia luovuusdiskursseja hallinnan näkökulmasta. Diskurssit käsitetään sosiaalista todellisuutta rakentaviksi (Phillips & Hardy 2002, 12). Hallinnan ulottuvuuksia voidaan tarkastella siis diskurssianalyysin avulla, kielenkäytön todellisuutta rakentavan luonteen kautta (ks. Phillips & Hardy

2002, 12-13; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 139-140), sillä hallinnassa on kyse siitä, miten totuutta tuotetaan sekä käytetään hallinnan tarkoituksiperiin sekä miten hallinta kielellisesti tehdään ymmärrettäväksi ja minkälaisia identiteetin muotoja ne esittävät (ks. Rose 1999, 19). Tutkimusmetodiksi valittiin siten diskurssianalyysi.

Diskurssien katsotaan olevan tiedon rakentamista kielen ja sen sisältämien merkitysten avulla, ne ovat tapoja esittää asioita tietyllä tavalla ja samalla ne rajaavat muita mahdollisia esittämisen tapoja (Hall 1992, 201). Hallin (1992, 203) mukaan lausumien totuusarvolla, eikä Foucault'n (1991, 59-60) mukaan itse merkityksilläkään ole diskurssin tutkimuksessa merkitystä, vaan keskeistä on diskurssien todellisuutta määrittävän ja rajoittavan luonteen taakse piiloutuvien ehtojen ja sääntöjen tarkasteleminen. Diskurssien ehdot kuvaavat esimerkiksi sitä miksi on tavallista, jopa odotettavaa, että yksilö haluaa olla luova, mutta se että joku ei haluaisi olla lainkaan luova vaikuttaisi puolestaan oudolta. Toisin sanoen, diskurssien todellisuutta määrittävät ehdot määrittävät mitä asioita on mahdollista sanoa ja ajatella tietyssä ajassa ja mitä puolestaan ei. Diskurssianalyysissä diskursseja tarkastellaankin niiden todellisuutta rakentavan luonteen ja vaikuttavuuden kautta (Hall 1992, 203) ja hallinnan analyysiin yhdistettynä keskeistä on löytää ne systemaattiset ajattelutavat, rationaliteetit ja tiedonmuodot, jotka muodostavat diskurssien sisältämät ehdot ja säännöt.

Diskurssien tutkimuksessa konteksti on keskeistä (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 146). Koska diskurssit ovat sekä tulkinnan resursseja (Fairclough 2001, 20) ja ne ovat mielekkäitä vain tietyissä konteksteissa, on yksilön aina positioitava itsensä diskurssin subjektiksi voidakseen käyttää sitä (Hall 1992, 202). Toisin sanoen, diskursseissa voidaan esittää erilaisia identiteetin muotoja, joita käyttämällä ja joihin kiinnittymällä subjektien on mahdollista kiinnittyä sosiaaliseen rakenteeseen. Diskurssit rakentavat sosiaalista todellisuutta, tietoa sekä yksilöistä itsestään että maailmasta, ne sijoittavat yksilöt suhteessa toisiinsa, tekee yksilöstä tiedon kohteen sekä itselle että muille, ja ohjaavat sosiaalista toimintaa sisältämiensä merkitysten kautta. Tämän aspektin avulla jäljitetään hallinnan fasilitoimia identiteettejä ja subjektiviteetteja sekä kontekstien kautta jäljitetään subjektiviteettien tekniikoita.

Kirjoitettuihin teksteihin kohdistuvalla diskurssianalyysillä on myös rajoitteensa. Tekstit ovat tekstin tuottamisen prosessin tuotoksia ja siten ne muodostavat ainoastaan osan diskurssista (Fairclough 2001, 20). Diskurssianalyysissä usein korostetaan "luonnollisia" aineistoja luonnollisten tilanteiden tutkimuksessa (Juhila & Suoninen 2016, 448-449; Phillips & Hardy 2002, 71). Poliitikanteossa kuitenkin erilaiset kirjalliset selvitykset ja tekstiaineistot toimivat päätöksenteon resurssina ja legitimaation lähteenä. Hallinnan analyysissä nähdään, että regiimin sisäistä logiikkaa ja toimintaa ei voida kuitenkaan määrittää vain kirjallisista selvityksistä, ohjelmista ja selonteosta (Dean 2010, 32). Hallinnan analysoiminen diskurssien kautta rajatuissa konteksteissa tuottaa siten vain osakuvan hallinnan rationaliteeteista ja tekniikoista, eikä hallintaa ja sen toimintalogiikkaa voi tyhjentävästi selittää rajatuista näkökulmista käsin. Vaikka hallinta ei ole redusoitavissa osiin, hallinnan analyysin työkaluja voidaan soveltaa hallinnan tarkasteluun tietyissä viitekehyksissä.

2.3 Aineiston analyysi

Tutkimuksen aineiston analyysissä noudatettiin diskurssianalyysin raameja. Analyysissä ainestoa tarkasteltiin erikseen hallinnan teoreettisissa viitekehyksissä, aineisto siis purettiin osiin, jonka jälkeen aineiston teemoittelun kautta tarkasteltiin viitekehysten toisiinsa kytkeytymisen systematiikkaa. Diskurssianalyysille tyypillinen liikkuminen mikro- ja makrotasojen välillä (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 142) tapahtui juuri tarkastelemalla mikrotason kielenkäyttöä ja sen kontekstia, mikä tapahtui teoreettisten viitekehysten puitteissa, sekä makrotasolla diskurssin esiintyvyyttä, mitä tarkasteltiin viitekehysten keskinäisten linjausten kautta. Seuraavaksi kuvataan tarkemmin analyysin kulkua.

Analyysi aloitettiin teoriaohjaavasti lukemalla aineisto huolellisesti läpi luovuuden sekä teoreettisten viitekehysten näkökulmista, mikä on Pietikäisen & Mäntynen (2009, 166) mukaan keskeistä diskurssianalyysissä. Aineiston lukemisessa kiinnitettiin huomio yksityiskohtiin: sanavalintoihin, kategorisointeihin ja retorisiin keinoihin, joita Juhila & Suoninen (2016, 451) pitävät diskurssianalyysin merkittävinä

johtolankoina. Aineiston lukemisen jälkeen aineisto purettiin Excel-taulukoihin hallinnan teorian neljän näkökulman: näkyvyyden, tiedonmuotojen, tekniikoiden ja identiteettien mukaisesti. Lisäksi omana taulukkonaan analyysissa hyödynnettiin luovuutta koskevan ongelmanasettelun kysymystä. Aineisto teemoiteltiin kunkin hallinnan teoreettisen näkökulman puitteissa. Aineiston pilkkominen ja uudelleen kokoaminen sekä teemoittelu ovat tapoja analysoida diskursseja (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 166). Tämän jälkeen tarkasteltiin mitkä teemat muodostavat jatkumolta viitekehysten, siis näkyvyyden, tiedonmuotojen, tekniikoiden ja identiteetin muodostamisen, välille eli toisin sanoen linkittävät teoreettiset käsitteet kokonaisuudeksi. Samalla tarkasteltiin teoreettisissa viitekehyksissä esiintyvien teemojen linjautumista ongelmanasettelun kanssa. Analyysissa tarkasteltiin niitä teemoja, jotka toistuvat kaikissa teoreettisissa viitekehyksissä sekä sitä, kuinka teemat eri teoreettisissa viitekehyksissä suhteutuvat luovuuteen liittyviin ongelmanasetteluihin. Jälkimmäisessä huomiota kiinnitettiin sekä siihen, että miten eri teemat ja viitekehykset tarjoavat ratkaisuja esitettyihin ongelmiin, sekä miten ongelmat muotoiltiin ja esitettiin.

Aineiston viitekehyksiä linjaavat luovuuteen linkittyvät pääteemat ovat kilpailukyvyn, innovaatiokyvyn ja yrittäjyyden pääteemat. Taulukossa 2 on esitetty esimerkki aineiston analyysista ja viitekehysten teemoittelujen linjaamisesta. Innovaatiokyvyn pääteema koostuu innovaatiokyvyn ja bisnesluovuuden teemoista. Nämä teemat linkittyvät yrittäjyyden pääteemaan, sillä yrittäjämäinen subjekti on aktiivinen toimija luovuuden kaupallistamisessa. Yrittäjyyden pääteema puolestaan koostuu yritteliään asenteen, riskinottohalun ja mahdollisuusajattelun teemoista. Hallinnan teoreettisessa viitekehyksessä aineiston analyysin pääteemat linkittyvät keskenään kokonaisuudeksi, jossa kilpailukyvyn katsotaan olevan pääasiallinen teema, kantava rationaliteetti. Samalla pääteemat myös muodostavat keskeiset toisiinsa kietoutuvat ongelmanasettelun teemat. Luovuus on ratkaisu kilpailukyvyn ja innovaatiokyvyn ongelmiin, kun yrittäjyys on ratkaisu luovuuden ongelmaan. Ongelma ja sen ratkaisu piilevät siis yrittäjyydessä, subjektiviteetissa, joka puolestaan ratkaisee kilpailukyvyn ja innovaatiokyvyn ongelmat.

TAULUKKO 2. Analyysiesimerkki

Näkyvyys	Tiedonmuodot	Tekniikat	Identiteettien muodostus
Teema: Kilpailukyky			
Visio: Suomi 2025 - yhdessä rakennettu. Kilpailukyky osa hallituksen strategista ohjelmaa (VNK 2015, 7).	Menestys- ja kilpailukykyerot syntyvät kyvyssä kehittää, mikä nojaa osaamiseen, luovuuteen ja innovatiivisuuteen (OKM 2010, 6).	Innovaatioiden kaupallistamiseksi kootaan osaaminen kansainvälisesti kilpailukykyisiksi keskittymiksi vahvistamalla korkeakoulujen ja työelämän yhteistyötä (VNK 2015, 18).	Yrittäjyys on avain uuden luomiseen ja ideoiden kaupallistamiseen (EK 2009, 20).
Teema: Innovaatiokyky			
Luovat yksilöt innovaatioiden keskiössä (OKM 2009b, 17).	Taloustieteen uusi kasvuteoria painottaa tietoa ja innovaatiota; tietoa ja osaamista pääomana voi kasvattaa rajatta (OKM 2009b, 14).	Koulutus- ja tiedepolitiikalla tavoitellaan uudenlaisten luovien korkeakoulukampusten syntymistä, joissa yhdistyvät luovuuden, tieteen, taiteen, teknologian ja talouden näkökulmat (OKM 2010, 10-11).	Koulutuksen tulee ruokkia uutta aikaansaavan ihmisen taitoja: havainnointia, kyselemistä, assosiointia, kokeilemistä, verkostoitumista (EK 2010, 34).
Teema: Yrittäjyys			
Kaavio korkeakoulupohjaisen yrittäjyyden edistämisen tahtotiloista (OKM 2009a, 13).	Koulutuksen yrittäjyyslinjausten strategisen tason linjaus: <i>yrittäjämäinen toimintakulttuuri vahvistaa oppijoiden ja koko yhteisön yrittäjämäistä toimintaa</i> (OKM 2017c).	Korkeakoulujen yrittäjyysopinnot sekä hankkeet ja projektit, joilla yrittäjyyttä edistetään (OKM 2015, 21).	Yrittäjyyskulttuuri painottaa luovuutta, riskinottoa, työorientaatiota ja yhteistoimintaa (OKM 2009b, 9).

3 IDEALUOVUUDESTA BISNESLUOVUUTEEN

Tutkimuksen tulososion ensimmäisessä osiossa tarkastellaan miksi luovuus on politiikan agendalla, minkälaisia tiedonmuotoja ja rationaliteetteja poliittisten luovuusdiskurssien muotoutumisen taustalla on sekä minkälaisia identiteettejä diskursseissa esitetään. Poliittisissa luovuusdiskursseissa ihmisten luovuus näyttäytyy ihmisyyden perustana, jonka valtiollinen sääntely ja jäykkyys ovat kahlinneet ja josta ihmiset voidaan myös poliittisin päätöksin ja toimin vapauttaa. Luovuusdiskurssien kantava teema on taloudellinen huoli: kansalliseen osaamiseen perustuvan kilpailukyvyn heikkeneminen ja talouskasvun sakkaaminen. Samalla kun luovuus nähdään ratkaisuna kansallisen tason talousongelmiin, siitä muodostetaan yksilöiden subjektiviteettia koskeva ongelma.

Poliittiset luovuusdiskurssit ovat hämäävän identtisiä yrittäjyysdiskurssien kanssa. Molemmat diskurssit palaavat samoilta kilpailukyvyn rationaliteetin juurille, jonka kautta niissä käsitteellistetään identiteettien muodostamista. Siten poliittisissa luovuusdiskursseissa luova subjekti on yrittäjämäinen subjekti. Luovuudella tarkoitetaan poliittisissa luovuusdiskursseissa bisnesluovuutta, jossa luovuus käsitteellistetään taloudellisen rationaliteetin ohjaamana toimintana ja käyttäytymisenä. Poliittisissa luovuusdiskursseissa rakennetaan myös mielikuvaa henkilökohtaisesta menestyksestä ja vauraudesta, joka subjektiviteettien muutoksien kautta voidaan saavuttaa. Kukapa haluaisi vastustaa tällaisia lupauksia ja mahdollisuuksia? Samalla yrittäjyysdiskurssien kanssa limittyvät luovuusdiskurssit antavat mielekkäitä tulkintakehyksiä riskien ottamiselle ja sitä kautta opettavat yksilöitä paremmin sietämään riskejä.

Tutkimuksen tulosten toisessa osiossa tarkastellaan yrittäjyyskasvatusta subjektiviteettien tuottamisen tekniikkana sekä tarkastellaan identiteetin muotoja tarkemmin. Koulutuksella on erityisen kasvatuksellisen tehtävänsä vuoksi mahdollista fasilitoida erilaisia identiteettien muotoja. Poliittisissa luovuusdiskursseissa koulutuksen merkitys niin osaamisen kuin luovuuden tuottamisessa on keskeinen, mutta erityinen asema annetaan korkeakoulutukselle.

Korkeakoulujen nähdään olevan merkittävässä asemassa tutkimustiedon kaupallistamisessa innovatiivisiksi ja suuren kasvupotentiaalin yrityksiksi. Yrittäjyyskasvatuksen ainoa tavoite ei ole kuitenkaan vain yritysten ja yrittäjien määrän kasvattaminen, vaan sen tavoitteena on laajemmin yrittäjyyskulttuurin vahvistaminen koulutuksen perustaksi sekä subjektiviteettien muutosten tuottaminen kulttuurisen muutoksen kautta. Koulutuksessa pärjääminen edellyttää koulutuksen kulttuurin ja käytänteiden omaksumista, jolloin koulutuksessa menestyvät ne, jotka omaksuvat yrittäjämäisen subjektiviteetin muotoja ja toimintatapoja. Luovat ja yritteliäät yksilöt uskaltavat ajatella toisin sekä ottaa riskejä. He ovat ennakkoluulottomia, periksiantamattomia ja tarttuvat ongelmiin yrittäjämäisellä draivilla. He ovat innostuneita, avoimia sekä haluavat jatkuvasti oppia uutta. He kykenevät näkemään suuret visiot. Nämä subjektiviteetin muutokset koskevat kaikkia, yhteiskuntaluokasta tai taustoista riippumatta. Yksilön ominaisuuksia määrittelevät ja erottelevat poliittiset luovuusdiskurssit tuottavat toiseutta ja jaottelevat yksilöitä menestyjiin ja häviäjiin. Yksilön asenne sekä persoona nähdään keskeisiksi tekijöiksi yksilöiden menestymiselle. Tämä piilottaa alleen rakenteellisia ongelmia ja menestymättömyys voidaan siten käsittää seurauksena yksilön omista valinnoista.

3.1 Luovuus yhteiskunnallisena huolenaiheena

Meidän on vapautettava ihmisten voimavarat luovuuteen, yritteliäisyyteen ja hyvinvoinnin rakentamiseen todetaan pääministeri Juha Sipilän hallituksen strategisen ohjelman tilannekuvassa (VNK 2015, 8). Lisäksi hallitusohjelmassa visioidaan, että vuonna 2025 Suomessa kannustetaan uusiutumiseen, luovuuteen ja uteliaisuuteen (VNK 2015, 7). Suomessa kansalaisten luovuudesta on tullut asia, josta ollaan huolissaan valtion ylintä johtoa myöten. Poliittisesti väkevä puheenparsi esittää ihmissubjektin luovuuden ja yritteliäisyyden yhteiskunnallisten mekanismien kahlitsemana ihmisyyden perustana, joista vapautuminen palauttaisi subjektin aitoon suhteeseen itsensä kanssa. Samalla vapautuminen rakentaa perustan yksilölliselle ja yhteiskunnalliselle hyvinvoinnille. Vapauttamisen ajatus liittyy subjektivaatioon,

mutta ei mihin tahansa subjektivaatioon, vaan taloudelliseen toimeliaisuuteen luovina, aktiivisina ja yritteliäinä taloudellisen rationaliteetin ja kilpailuintensiivien ohjaamina toimijoina.

Luovuudesta on tullut politiikan ja elinkeinoelämän kiinnostuksen aihe, sillä innovaatiokyky nähdään talouden perusvoimavarana (OKM 2009b, 7). Innovaatiokyky on osaamiseen, luovuuteen ja innovatiivisuuteen nojaavaa kykyä kehittää (OKM 2010, 6) ja innovaatio puolestaan on hyödynnetty osaamislähtöinen kilpailuetu (OKM 2009a, 30). Innovaatiokyvyn mahdollistavaa luovuutta, tietoa ja osaamista voidaan puolestaan aineettomana pääomana kasvattaa rajatta (OKM 2009b, 14; OKM 2017b, 19) ja luovuus, joka kaupallistuu innovaatioina, tuottaa kansainvälistä kilpailukykyä (OKM 2009b, 6; TIN 2014, 9). Aineettomasta pääomasta, kuten osaamisesta ja luovuudesta, onkin tullut *merkittävä kasvun ja tuottavuuden ajuri*, joka houkuttelee investointeja sekä muodostaa yritysten markkina-arvosta yhä suuremman osan (OKM 2017b, 19; myös TIN 2014, 9). Suomalaisessa politiikassa talouden yhdeksi merkittäväksi ongelmaksi nähdään se, että Suomessa *osaaminen ei muutu innovaatioiksi, innovaatiot ei [sic.] kaupallistu* ja että Suomi on *menettämässä osaamiseen perustuvaa* kilpailuetua (VNK 2015, 8; myös OKM 2014, 10, 13). Suomessa ihmisten innovaatiokyvykkyys eli luova kyky kehittää nähdään puutteelliseksi. Kun yksilöiden käyttäytyminen määritetään keskeiseksi osaksi innovaatiokyvykkyuden puutteen ongelmaa, syntyy käyttäytymisestä ongelma, jota on tarve poliittisin interventioilla, ohjauksella ja strategioilla pyrkiä muuttamaan ja ohjaamaan.

Luovuudesta haetaan ratkaisua ihmiskunnan suuriin haasteisiin: ilmastonmuutokseen, väestön ikääntymiseen, eriarvoisuuteen, kestävään talouskasvuun ja työelämän muuttuviin vaatimuksiin (OKM 2014, 9), sekä vuonna 2008 alkaneeseen finanssikriisiin ja sitä seuranneisiin pitkäaikaiseen taantumaa, korkeaan työttömyyteen sekä kilpailukyvyn heikentymiseen suhteessa Suomen keskeisiin kilpailijamaihin (EK 2011, 7; VNK 2015, 8). Yleisesti politiikassa ja elinkeinoelämässä ymmärretään, että Suomi ei voi juuri kilpailla alhaisilla palkoilla (EK 2011, 11), vaikka hallitusohjelman yksi tavoitteista onkin ollut laskea yksikkötyökustannuksia vähintään 5 % (VNK 2015, 14). Palkkakilpailun sijasta korkea osaaminen sekä ennakkoluuloton uudistaminen nähdään Suomen kilpailukyvyn

kivijalaksi (VNK 2015, 7). Opetus- ja kulttuuriministeriön tulevaisuuskatsauksessa (OKM 2018, 20) nähdään, että Suomen vetovoimaa, siis kansallista kilpailukykyä, kasvatetaan luovuudella ja uusiutumisella: *Suomi erottuu kansainvälisissä vertailuissa edukseen kansakuntana, jonka menestys perustuu luovuuteen, osaamiseen ja innovaatiokykykkyyteen.*

Suomalaisen kilpailukyvyn perustaksi esitetään siis innovaatiovetoista kilpailua (EK 2011, 11) ja siihen keskeisesti vaikuttava tekijä on innovaatiokyky (OKM 2009b, 6). Koska juuri osaaminen ja innovaatiot ovat kilpailukyvyn perusta, Opetus- ja kulttuuriministeriön tulevaisuuskatsauksissa (OKM 2010, 6; 2014, 13; 2018, 11) nähdäänkin, että nousevat taloudet panostavat koulutukseen, tutkimukseen, luovuuteen ja innovatiivisuuteen. Kilpailukyvyn ja taloustalkoohengen nimissä Suomen hallituksen strategisista tavoitteista löytyvät muun muassa koulutus ja osaaminen yhdessä kilpailukyvyn ja kasvun kanssa (VNK 2015, 12). Samoin Korkeakoulutuksen ja tutkimuksen visiossa vuodelle 2030 nähdään, että osaaminen, tuottavuus, kestävä kasvu sekä jatkuva uudistuminen tuottavat Suomelle hyvinvointia ja kilpailukykyä (OKM 2017a). Korkeakoulujen nähdään olevan innovaatiojärjestelmän keskiössä ja kansallisen innovaatiostrategian yhtenä tavoitteena on kehittää tutkimus- ja korkeakoulujärjestelmästä *kansainvälisesti kilpailukykyinen osaamisten ja innovaatioiden kehitysympäristö* (OKM 2009a, 10).

Innovaatiokyvyn perustana olevat luovuus ja osaaminen eivät ole abstraktioita, vaan niiden takana on ihminen. *Osaavat ja luovat ihmiset ovat Suomen tärkein voimavara ja kilpailutekijä* (OKM 2018, 10). Myös Suomen innovaatiostrategiassa nähdään, että innovatiiviset yksilöt ja yhteisöt ovat keskeisessä asemassa innovaatioprosesseissa (OKM 2009a, 30). Yksilöiltä ei edellytetä siis ainoastaan luovuutta, vaan innovaatiokykyä: taitoa ja osaamista kaupallistaa luovat ideat. Luovat ja hyvin koulutetut ihmiset nähdään kansainvälisesti niukaksi ja kilpailluksi voimavaraksi (OKM 2009b, 6, 36), mikä osaltaan houkuttelee pääomasijoittajien investointeja (OKM 2017b, 19) osaamiskeskittymiin (OKM 2009b, 8), joiden syntymistä tuetaan muun muassa rahoituksella (OKM 2010, 18; TIN 2017; VNK 2015, 18) sekä toimijoiden välisiä verkostoja rakentavilla kehittämishankkeilla (OKM 2009b, 39). Yksilöt ja yhteisöt yhdessä, julkisen hallinnon fasilitoimana, synnyttävät luovan ilmapiirin sekä

innovaatiokeskittymiä, jotka kohentavat Suomen taloutta, lisäävät kilpailukykyä ja houkuttelevat kansainvälistä pääomaa.

Luovat toimialat nähdään Opetus- ja kulttuuriministeriössä tietointensiivisen talouden ydinalueeksi (OKM 2009b, 36; OKM 2017b, 20), mutta elinkeinoelämän näkökulmasta luovuus toisinajatteluna ja -tekemisenä on suunta, joka koskettaa kaikkia toimialoja (EK 2011, 11). *Julkisten palveluiden kestävä rahoitus sekä työllisyyden ja tuottavuuden parantaminen edellyttävät koulutus- ja osaamistason nostamista ja koko väestön luovuspotentiaalin hyödyntämistä* (OKM 2018, 12). Luovuus ei ole vain luovien alojen yksinoikeus ja työelämän muutoksista johtuen tarvitaan uudenlaista osaamista (OKM 2018, 17), uusia työnteon tapoja sekä *uudenlaisia työntekijöitä* (EK 2011, 10-11). Työelämän muuttuminen ei edellytä joustamista ja muutoksia ainoastaan työntekijöiltä, vaan se edellyttää myös koulutusjärjestelmän uusiutumista ja joustavia mahdollisuuksia ja polkuja osaamisen päivittämiseen ja uudelleen kouluttautumiseen (OKM 2018, 17). Työelämän nähdään pirstaloituvan ja yhteiskunnassa olevan käynnissä siirtymä palkkatyöyhteiskunnasta yrittäjyys- ja innovaativetoiseen yhteiskuntaan (OKM 2009a, 12), tai toisin ilmaistuna freelancer-yhteiskuntaan, jossa työelämä koostuu monesta urasta (EK 2009, 10). Monilla toimialoilla asiantuntijatyön abstraktiotason ennakoitaan kasvavan ja työn irtautuvan rutiineista (EK 2011, 9). Lisäksi ongelmien ratkaisemiseen tai innovaatioiden tuottamiseen tähtäävien työtehtävien määrän ennakoitaan lisääntyvän (EK 2009, 10). Myös digitalisoituminen, tekoäly ja robotisaatio tulevat muuttamaan työnteon tapoja (OKM 2018, 10; TIN 2014, 19). Työelämän muutoksia ei kuitenkaan ainoastaan ennakoida, vaan työelämän *muutoksen todella pitää tapahtua* (EK 2011, 12), eikä *ennakointi - - ole tulevaisuuden arvaamista, vaan tekemistä* (EK 2009, 5). Tulevaisuuden ennakoinnilla pyritään siis ottamaan tulevaisuuden työelämän diskurssi haltuun sekä varaamaan diskurssille hegemonista asemaa. Diskurssin seuraukset näkyvät myös hallinnan tekniikoissa, kuten koulutusreformissa, joilla toimintaympäristöjä muokataan.

Yrittäjyys- tai freelancer -yhteiskunnassa *yrittäjämäinen asenne on välttämättömyys* (EK 2009, 10) ja luovuus puolestaan *on käsitteenä lähellä yrittäjämäistä asennetta* (EK 2011, 14). Luovuus ja yrittäjyys kytketään tiiviisti yhteen, sillä yrittäjämäisessä identiteetissä tiivistyy tavoitellut subjektiviteettien muutokset. *Yrittäjät kykenevät*

muuttamaan ideat rahaksi (OKM 2009b, 10) ja *Suomen talous ja työllisyys kyetään kääntämään kasvuun vain yrittäjyyden ja työn tekemisen kautta* (VNK 2015, 10). Yrittäjyydellä ei tarkoiteta ainoastaan yrittäjäksi ryhtymistä, vaan kyse on myös yksilön asenteesta. Hallinnan näkökulmasta toivottu ja tarkoituksenmukainen asenne on muun muassa halua *mennä vähän pidemmälle kuin osattiin pyytää* (EK 2010, 13), mikä tiivistyy yrittäjämäisessä subjektiviteetissa: *yrittäjä pistää itsensä likoon ja ottaa riskejä* (OKM 2009b, 10). Subjektiviteetin muutoksia tavoitellaan kulttuurisen muutoksen kautta: *yrittäjyysyhteiskunta* syntyy luovuutta, riskinottoa, työorientaatiota ja yhteistoimintaa korostavan yrittäjyyskulttuurin (OKM 2009b, 9) ympärille. Yrittäjyyskulttuuria määrittelee pioneerihenki, johon kuuluu *kova työnteko, innostus ja asioiden tekeminen hyvin* (OKM 2009b, 10).

Yrittäjyyskulttuurin eli luovuutta, riskinottoa, työorientaatiota ja yhteistoimintaa korostavan kulttuurin (OKM 2009b, 9) kuvaus on lähes identtinen luovan kulttuurin kuvauksen kanssa: *luovuutta, rohkeutta ja riskinottoa jne. arvostava kulttuuri* (OKM 2009b, 18). Poliittisissa luovuusdiskursseissa luovalla kulttuurilla tarkoitetaan siis pohjimmiltaan samaa kuin yrittäjyyskulttuurilla: molemmat diskurssit palaavat samoille hallinnan rationaliteetin juurille riippumatta siitä puhutaanko luovuudesta vai yrittäjyydestä. Vastaava luovuuden ja yrittäjyyden kytkentä tapahtuu myös identiteettien tasolla. Luovuus, työteliäisyys sekä halu ja kyky ottaa riskejä risteävät luovassa ja yrittäjämäisessä identiteetissä. Luova yksilö on schumpeterilainen yrittäjä. Poliittisissa luovuusdiskursseissa luovuudella tarkoitetaankin siis oikeastaan bisnesluovuutta, jonka tarkoituksena on käsitteellistää luovuus taloudellisen rationaliteetin kehystämänä ajattelutapana ja työelämässä toimimisen uutena arkijärkenä.

Jäykkyys ja sääntely ovat yksilöiden ja yhteisöjen luovuuden perivihollisia. *Jäykkyydet kahlitsevat yrittäjyyttä ja luovuutta sekä latistavat ihmisten oma-aloitteisuutta ja osallistumista* (VNK 2015, 8). Liiallinen sääntely ja hallinnointi on johtanut Suomen ketteryyden ja kilpailukyvyyn menettämiseen (VNK 2015, 8). Jäykkyys, normitus, byrokratia ja ylisääntely nähdään Suomen heikkouksiksi, ollen haitaksi Suomen kilpailukyvyille, talouskasvulle ja työllisyydelle sekä aiheuttavan eriarvoistumista, työttömyyttä ja huono-osaisuuden ylisukupolvistumista (VNK 2015, 9). Poliittisissa

luovuusdiskursseissa on menneisyyden kaikuja kapitalismin ja sosialismin välisestä ideologisesta kilpailusta, ja nykykontekstissa niitä käytetään uusliberalististen hallintakäytänteiden tukipilareina. Sääntelyä käsitelläänkin ongelmana, jonka ratkaisemisessa korostetaan yksilön vapautta ja mahdollisuuksia. Työelämän sääntelyn purkamisesta juontava työelämän pirstaloituminen ja vaihtuvuus *näyttäytyy positiivisessa valossa mahdollisuuksien kasvuna* yhä useammille (EK 2010, 10). Sääntelyn purkaminen tuottaa yhtäältä henkilökohtaisia riskejä ja toisaalta myös tosiasiallisesti mahdollistaa ja helpottaa uranvaihdoksia, kun muun muassa koulutuspolkuja joustavoitetaan. Hallitusohjelman hyvinvointia ja terveyttä koskevissa tavoitteissa tavoitteena on, että kymmenen vuoden kuluttua *jokainen ihminen kokee voivansa vaikuttaa, tehdä valintoja ja ottaa vastuuta* (VNK 2015, 20). Vapaus- ja mahdollisuuspuheeseen sisältyy näkemys siitä, että sääntely ja valtion ”holhoaminen” kahlitsevat subjektin potentiaalia ja rajaavat mahdollisuuksia. Taloudelliseen toimeliaisuuteen kannustetaan purkamalla sääntelyä sekä tekemällä heikennyksiä sosiaaliturvaan. Sosiaaliturvan heikennyksistä huolimatta sosiaaliturva nähdään edelleen tärkeäksi osaksi sosiaalisten riskien hallintaa. Oikein sovellettuna se toimii käyttäytymistä ohjaavana tekniikkana: *toimivat turvaverkot lisäävät luottamusta ja kannustavat ihmisiä uudistumaan, yrittämään ja innovoimaan* (OKM 2018, 12).

Käyttäytymistä ohjataan myös rakentamalla tulevaisuuden ihanne- ja uhkakuvia. Niiden avulla pyritään ohjaamaan yksilöiden valintoja hallinnan tavoitteiden saavuttamiseksi. Näin nähdään myös EK:n tulevaisuuden työelämää tarkastelevissa Oivallus-raporteissa: tulevaisuuden *ennakointi on myös unelmointia: todennäköisen tulevaisuuden sijaan täytyy pohtia ihannetulevaisuutta* (EK 2010, 5), sillä *unelmat pyörittävät maailmaa* (EK 2011, 16). Tulevaisuuteen liittyy myös uhkakuvia, kuten eriarvoistuminen ja arvojen polarisoituminen (OKM 2014, 17), osaamiseen nojaavan kilpailukyvyyn heikkeneminen (OKM 2014, 10; VNK 2015), ilmastonmuutos (OKM 2014, 9) sekä talouskasvun heikkeneminen ja työttömyys (OKM 2018, 10). Sen sijaan tulevaisuuden ihannekuvat lupaavat vaurautta ja hyvinvointia: *Suomella on erinomaiset mahdollisuudet tulla maailman osaavimmaksi maaksi, jossa kaikki voivat yltää omaan parhaaseensa ja elää merkityksellistä elämää* (OKM 2018, 12). Talouskasvu on

edelleen keskeistä, mutta siihen liitetään yhä useammin kestävyuden määritelmä (esim. OKM 2014, 9). Kestävyydellä pyritään viittaamaan sellaisiin ratkaisumalleihin, joilla kasvutalouden paradigmaa voidaan pitää yllä samalla ratkoen taloudellisen toiminnan aiheuttamia ympäristöongelmia. Henkilökohtaisella tasolla luovuusdiskurssit rakentavat tulevaisuuskuva, jossa luovan yksilön osaaminen on haluttua pääomaa (OKM 2018, 10) ja siten luovuus, siihen liittyvine käyttäytymismalleineen, lupaa henkilökohtaista menestystä. Tulevaisuus on siis täynnä uhkia ja mahdollisuuksia. Uhka on riski, joka voidaan välttää, mikäli erilaiset strategiat ja ohjelmat kyetään toteuttamaan ja toisaalta yksilö kykenee muuttamaan käyttäytymistään. Nykyisyyden sekä unelman väliin jää yksilön vapaus ja mahdollisuus tehdä vastuullisia valintoja, joilla diskursiivisesti rakennettuja tavoitteita ja unelmia sekä ihannetulevaisuus saavutetaan.

Poliittisissa luovuusdiskursseissa yksilöiden luovuus määritellään kilpailukyvyyn yhdeksi keskeisistä elementeistä. Luovuuden lisäämisen ja yrittäjämäisen asenteen vahvistamisen tarpeet eivät juonnu ainoastaan työelämän tarpeista ja taloudelliseen kilpailukykyyn tarvittavasta innovaatiokyvystä. Luovuuden ja yrittäjyyden kytkeytyminen bisnesluovuudeksi ja innovaatiokyvyksi on subjektiveettien muutosten tavoite itsessään. Ympäristöjä ja toimintatapoja muovaamalla, esimerkiksi sääntelyä purkamalla ja koulutuspolkuja joustavoittamalla, pyritään vahvistamaan kilpailukykyrationaaliiteetin mukaista yritteliäisyyttä, aktiivisuutta ja taloudellista toimeliaisuutta. Vapauspuheen taustalla on vastuun siirtäminen henkilökohtaisesta hyvinvoinnista ja elämännhallinnasta valtion "holhouksesta" yksilöille itselleen. Luovuusdiskurssit, jotka limittyvät ja linkittyvät yhteen yrittäjyysdiskurssien kanssa, opettavat yksilöitä sietämään riskejä ja epävarmuutta sekä antavat niille mielekkäitä tulkintakehyksiä. Poliittiset luovuuden diskurssit ovat kansallisen kilpailukyvyyn ja talouskasvun sekä yksilöiden välisen kilpailun, erottautumisen ja taloudellisen rationaliteetin ohjaaman toiminnan ja käyttäytymisen diskursseja. Niiden yhtenä tavoitteena on vahvistaa yksilöiden toimintaa ja käyttäytymistä ohjaavaa taloudellista rationaliteettia. Aineistossa poliittisten ja yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisujen, hallinnan tekniikoiden ja

strategioiden legitimaation ensisijainen lähde on niiden tavoitteessa tuottaa kilpailukykyä.

3.2 Bisnesluovuutta ja innovaatiokykyä yrittäjyyskasvatuksella

Suomen kilpailukyky perustuu laadukkaaseen koulutuksen tarjoamaan korkeatasoiseen osaamiseen (OKM 2014, 10; TIN 2014, 13). Vaikka kaikki kouluasteet ovat avainasemassa *osaamisen ja luovuuden varmistamisessa* (TIN 2014, 13), korkeakouluilla ja yliopistoilla on erityinen merkitys innovaatioiden tuottamisessa ja suomalaisen innovaatioympäristön rakentamisessa (OKM 2009a, 10; OKM 2014, 13). Koulutustasoa tulisi Opetus- ja kulttuuriministeriön tulevaisuuskatsauksen (2018, 16) mukaan nostaa myös investointien houkuttelemiseksi ja työpaikkojen syntymiseksi. Korkeakouluihin kohdistuva tavoite kansallisen innovaatiostrategian mukaan on kehittää Suomeen laajasti innovatiivisuuden kannustava oppimisympäristö ja tuoda opetuksen ytimeen *kansainvälisyys, vuorovaikutustaidot, yrittäjyys, luovuus ja innovatiivisuus* (OKM 2009a, 10). Innovaatioiden kaupallistamiseksi korkeakoulujen ja elinkeinoelämän yhteistyön tiivistymistä tuetaan esimerkiksi rahoituksella ja kannusteilla (VNK 2015, 18). Korkeakouluinnovaatioiden mittaamiseksi on kehitetty erilaisia mittareita, esimerkiksi työllistymis-, asiakas- ja kysyntälähtöisyyden mittarit, keksintöilmoitusten, patenttihakemusten, patenttien, lisensointisopimusten ja uusien yritysten lukumäärät, joiden pohjalta annetaan toimenpidesuosituksia (OKM 2009a, 43). Yliopistojen myös edellytetään profiloituvan kansainvälisesti (TIN 2014, 6).

Opetus- ja kulttuuriministeriön tulevaisuuskatsauksessa visioidaan, että *tieteen uusiutumisen ja huippututkimuksen* avulla voidaan luoda kansainvälistä vetovoimaa (OKM 2018, 20). Innovatiivisten ja suuren kasvupotentiaalin yritysten nähdäänkin syntyvän korkeakoulupohjaiselle yrittäjyydelle, jossa hyödynnetään tutkimustietoa (OKM 2009a, 9). Yrittäjyyskoulutuksella ja -kasvatuksella, johon viitataan myöhemmin yrittäjyyskasvatuksen termillä, pyritään korkeakoulupohjaisen yrittäjyyden lisäämiseen. Tämä ei ole kuitenkaan yrittäjyyskasvatuksen ainoa tavoite, vaan sen tavoitteina on sekä yrittäjämäisen asenteen vahvistaminen että instituution rationaliteetin ja toimintatapojen muutos. Koulutuksen yrittäjyyslinjausten

strategisen tason tavoitteena onkin yrittäjämäinen toimintakulttuuri, joka *vahvistaa oppijoiden ja koko yhteisön yrittäjämäistä toimintaa* (OKM 2017c). Yrittäjyydestä tulee siis uusi ajattelutapa, tapa ymmärtää uudella tavalla yksilöiden toiminta kansalaisina sekä korkeakoulujen toiminta instituutioina osana yhteiskuntaa.

Yrittäjyysintentioiden lisääminen korkeakoulutettujen keskuudessa on Opetusministeriön ohjauksen kohteena oleva asia (OKM 2009a, 26-27). Yrittäjyysintentioihin vaikutetaan muokkaamalla yksilöiden käsitystä yrittäjyyden houkuttelevuudesta sekä heidän mahdollisuuksistaan toimia yrittäjinä (OKM 2009a, 27). Useissa korkeakouluissa ja yliopistoissa on käytössä erilaisia opiskelijoille, muttei niinkään tutkijoille, suunnattuja yrittäjyyttä tukevia yrityshautomaita, kuten Start Up -saunaa, Business Kitcheniä ja Yrityskiihdyttämöä (OKM 2015, 18), mitä pidetään osoituksena yrittäjyyskulttuurin viriämisestä (TIN 2014, 24). Opetus- ja kulttuuriministeriö myös tarkastelee *määräajoin korkeakoulujen toimia yrittäjyyden edistämässä ja yritysyhteistyön kehittämässä* (OKM 2015, 7). Tavoitteena on kerätä tietoa toimintamalleista, joita voidaan levittää koko korkeakoulukentän käyttöön. Lisäksi korkeakoulujen tehtävänä on pyrkiä vaikuttamaan työntö- ja vetotekijöihin korkeakoulujen välisen yhteistyön, korkeakoulujen ja elinkeinoelämän välisen vuorovaikutuksen avulla sekä kehittämällä korkeakoulujen sisäistä rakennetta (OKM 2009a, 27).

Yrittäjyyskasvatuksen ongelma suomalaisissa korkeakouluissa näyttää olevan, ettei yrittäjyydestä toistaiseksi ole tullut korkeakoulutusta täysin läpileikkaava teema, vaan yrittäjyyskasvatus toteutuu useimmiten yksittäisinä ja hajanaisina toimina (OKM 2015, 31). *Usein yrittäjyyden edistämisen esteenä on asenneilmapiiri ja toimintakulttuuri, jotka eivät kannusta yrittäjyyteen tai yrittäjämäiseen toimintatapaan* (OKM 2015, 31-32). Yrittäjyyteen liittyvät riskit nähdään opiskelijoiden keskuudessa myös merkittäväksi yrittäjyyden esteeksi (OKM 2009a, 20). Ympäristön suhtautumisella yrittäjyyteen on havaittu olevan iso merkitys yrittäjyysintentioiden muodostumisessa (OKM 2009a, 20) ja Opetusministeriön ohjauksen alla onkin siten myös ympäristön yrittäjyyteen suhtautuminen (OKM 2009a, 27). Yrittäjyyskasvatuksen strategisen tason muutoksella pyritään juuri ympäristön suhtautumisen muutokseen tuomalla yrittäjämäinen toimintakulttuuri

korkeakoulutuksen ytimeen. Lisäksi alan työmarkkinatilanteella ja toimintatavoilla on havaittu olevan vaikutusta yrittäjyysintentioihin (OKM 2009a, 21) ja omalta osaltaan Opetus- ja kulttuuriministeriö pyrkii lisäämään yrittäjyysintentioita vaikuttamalla ohjauksellaan ympäristön ja työelämän väliseen dynamiikkaan (OKM 2009a, 27). Tähän havaintoon nojaten voidaan myös olettaa, että sääntelyn purkamisesta seuraava työelämän pirstaloituminen ja työelämän epävarmuus tulevat heijastumaan myös korkeakouluopiskelijoiden yrittäjyysintentioihin.

Opiskelijoiden yrittäjyysintentioiden kasvattamisen ohella yrittäjyyskasvatuksella pyritään vaikuttamaan opiskelijoiden asenteisiin sekä yrittäjämäisen kulttuurin syntyyn. *Yrittäjyyskasvatus on oppijan henkisen kasvun ohjaamista siten, että yritteliäisyydestä tulee osa elämää, jolloin yrittäjyydestä kehittyy oppijalle ajattelu-, toiminta- ja suhtautumistapa työntekoon* (OKM 2009a, 22). Yrittäjämäisellä tai yritteliäällä asenteella sekä yrittäjämäisyydellä tarkoitetaan muun muassa rohkeutta, uskallusta yrittää, ennakkoluulottomuutta, luovuutta ja periksiantamattomuutta (EK 2009, 21; EK 2011, 17; OKM 2009a, 18). Yrittäjyyttä tukeva ja siihen kannustava ympäristö yhdessä työelämän sirpaloitumisen kanssa rakentavat ympäristöä, jossa yrittäjyys alkaa näyttäytymään varteenotettavalta työllistymisvaihtoehdolta enenevässä määrin. Samalla yrittäjyyskasvatuksella pyritään systemaattisesti vaikuttamaan korkeakouluopiskelijoiden yrittäjyyteen liittyviin asenteisiin ja uskomuksiin, sekä mahdollistamaan ja helpottamaan yrittäjäksi ryhtymistä erilaisin koulutuksin ja kehittämishankkein sekä työelämäyhteistyön avulla. Yliopistojen ja korkeakoulujen toimintalogiikkaa pyritään myös muuttamaan siten, että opiskelu itsessään perustuu yrittäjämäisiksi määriteltyjen ominaisuuksien ja taitojen kehittämiseen opinnoissa menestymiseksi. Yrittäjyys, luovuus ja innovatiivisuus viedään opetuksen ytimeen (EK 2011, 3, 34; OKM 2009a, 10).

Yrittäjämäinen kulttuuri vahvistaa yrittäjämäisiä subjektiviteetin muotoja ja yrittäjämäisessä korkeakoulussa menestyminen edellyttää yrittäjämäisiä ajattelu- ja toimintatapoja. Luovat yksilöt ovat edelläkävijöitä, yrittäjiä, sosiaalisesti taitavia verkostoitujia sekä luovia tiedon soveltajia. Edelläkävijöitä luonnehtii mahdollisuusajattelu (EK 2011, 3), omaperäisyys, toisinajattelu, ennakkoluuloton

ajattelu, sekä kyky ajatella eri näkökulmista ja nähdä vaihtoehtoisia ratkaisutapoja (EK 2011, 14). Yrittäjiä puolestaan luonnehtii uskallus yrittää (EK 2011, 14). Yrittäjä on rohkea, ennakkoluuloton, luova ja periksiantamaton (EK 2009, 21). Yrittäjä tarttuu ongelmiin yrittäjämäisellä draivilla, ratkaisuja etsien (EK 2009, 22). Luovat ihmiset ovat myös sosiaalisesti taitavia verkostoitujia, sillä innovaatiot syntyvät verkostojen rajapinnoilla (EK 2009, 20). Verkosto-osaaminen ja yhdessä tekeminen edistävät luovuutta (EK 2010, 34; OKM 2017a). Verkostoissa ja yhteisöissä toimimiseen liittyy kiinteästi kyky ja taito soveltaa ja rakentaa tietoa. Luova tiedon soveltaja orientoituu oppimiseen jatkuvana prosessina (OKM 2009b, 54) ja kykenee ymmärtämään tietoa ja sen moniselitteisyyttä (EK 2011, 18) sen sijaan, että tyytyisi ulkoa oppimiseen tai yksin tekemiseen (ks. 2011, 17, 36). Luovissa ihmisissä on säpinää (OKM 2009b, 52) ja he erottautuvat yksilöllisesti (EK 2010, 7). Heillä on unelma, oma agenda (EK 2011, 16). Menestymisen ratkaisee asenne: halu oppia uutta (EK 2010, 13) ja kyky ottaa vastuu omasta oppimisestaan (EK 2010, 19). Keskeistä on usko omaan kykyihin, ylpeys työstä, rohkeus ja avoimuus, kyky oppia uutta ja taito nähdä suuret visiot (EK 2010, 26). Tulevaisuuden työntekijä osaa antaa tilaa muille, mutta samalla jokaisella on kuitenkin oltava oma yksilöllinen kilpailutekijä (EK 2011, 16, 26). Ennakkoluulottomuus (EK 2010, 13) ja suvaitsevaisuus (OKM 2009b, 7) kuvaavat luovia yksilöitä. Suvaitsevaisuus on tärkeää, sillä kilpailukyvyn vuoksi tarvitaan koko kansan luovuuspotentiaalia (OKM 2018, 12), siis parhaat osaajat sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen ja etnisyyteen katsomatta. Siten ihmisten luovuuteen nojaava talous edistää ainakin tältä näkökulmalta tasa-arvoa.

Suvaitsevaisuuden ideaalista huolimatta tiettyjä subjektiviteetin muotoja ei kuitenkaan suvaita, vaan ne esitetään patologisina: jämähtäneisyys, muutoshaluttomuus, sulkeutuneisuus, passiivisuus ja ahdistuneisuus. Ei pidä olla kehityksen jarru (OKM 2009b, 7), ei varovainen (EK 2010, 26), eikä sulkeutua ja ahdistua muutoksesta (EK 2009, 16), eikä pidä jäädä tuleen makaamaan (EK 2010, 6). Muutoksesta tulee innostua, sekä samalla innostaa muita (OKM 2009b, 54). Patologisuutta ilmentävät muutosvastarinta, vastakkainasettelu, vastuun ulkoistaminen, apatia, uudistumiskyvyttömyys ja johtajuuden puute (VNK 2015, 9). Työhön ei tule suhtautua vain työnä vaan työorientaatioon tulisi liittyä työstä koettu

imu (EK 2011, 18). Sulkeutuneisuutta ja kuppikuntaisuutta, samanmielisten liikaa yhteenliittymistä (EK 2009, 14) ja yksilösuorittamista (EK 2011, 36) tulee välttää. Erilaisten raja-aitojen ylläpitäminen johtaa mielen siiloutumiseen (EK 2011, 23). Paikallisuus ja juurtuminen eivät ole muodissa (ks. EK 2009, 26; OKM 2009a, 10; OKM 2009b, 7), vaikka yhteisöjä ja yhdessä tekemistä tarvitaan (EK 2009, 3; EK 2011, 19; OKM 2009b, 20). Onkin osattava sukkuloida useissa yhteisöissä ja rikottava rajoja (ks. OKM 2009b, 51). On löydettävä oma agenda ja unelma (EK 2011, 16), mutta samalla on oltava valmis jatkuvasti sopeutumaan muuttuvaan ympäristöön, sekä viemään muutosta aktiivisesti eteenpäin (OKM 2009b, 7). Tulevaisuus, joka tuo henkilökohtaista ja kansallista menestystä ja vaurautta, voidaan jakaa myös jämähtäneiden, passiivisten ja sulkeutuneiden kesken: *Tulevaisuus on jo täällä, mutta se ei ole jakaantunut tasaisesti* (EK 2010, 6). Ehtona on subjektivoituminen aktiiviseksi, innostuneeksi, avoimeksi ja työteliääksi. Taustalla on käsitys minuudesta muokattavana ominaisuutena ja siihen linkittyvistä taidoista, tiedoista ja asenteista pääomina, joita yksilöt voivat toiminnallaan kasvattaa ja niin halutessaan pääomittaa markkinoilla kilvoittelun kautta. Yrittäjyys ei siten rajoitu ainoastaan yrittäjämäiseen suhtautumiseen suhteessa työntekoon, vaan myös minuuteen. Yksilöt ovat oman itsensä ja elämänsä yrittäjiä.

Ketä subjektiviteettien muutokset koskevat? Mitä identiteettejä luovuusdiskurssit rakentavat kenellekin? Poliittisissa luovuusdiskursseissa kansallista kilpailukykyä tuottavat ja kansainvälisiä investointeja houkuttelevat luova ydin, luovat ja hyvin koulutetut työntekijät, joiden katsotaan olevan niukka voimavara (OKM 2009b, 6, 8). He työskentelevät luovilla toimialoilla sekä kulttuurin parissa. He ovat usein ammatinharjoittajia ja freelancereita tai työllistyvät pienissä yrityksissä (2009b, 52). He ovat usein siis yrittäjiä luovilla toimialoilla ja luovissa ammateissa. Toisen keskeisen ryhmän muodostavat tietotyöläiset ja asiantuntijat, esimerkiksi tutkimus- ja innovaatiotoiminnan parissa työllistyvät (OKM 2010, 5). Tällaisten luovuutta ja innovatiivisuutta edellyttävien suunnittelu- ja asiantuntijatehtävien odotetaan myös lisääntyvän (EK 2010, 8). Lisäksi johtotehtävissä olevilla ja opettajilla on rooli muutosten edistäjinä (EK 2011, 12, 29). Kilpailukyvyyn keskiöön nostetaan siis kulttuurin ja luovien toimialojen parissa työskentelevät,

perinteiset luovat ammatit sekä asiantuntija- ja tietotyöläiset. Kuitenkin yhä useamman työn nähdään irtautuvan rutiineista ja pelkästään jo työn arjessa selviytyminen edellyttää luovuutta ja improvisointia (EK 2010, 7).

Uusien työskentelytapojen väitetään koskettavan kaikkia aloja (EK 2011, 8). Vähäisen autonomian työväenluokkaisten ja palvelualojen töiden ei voida olettaa irtautuvan työn rutiineista samoin kuin luovan ytimen korkean autonomian asteen ammateissa ja professioissa. Siten suunta, joka koskettaa kaikkia aloja, liittyy pikemminkin työntekijän subjektiviteettiin: yrittäjämäisyyteen palkkatyössä (EK 2011, 14). Tällä tarkoitetaan ahkeraa työntekoa, halua pitää huolta osaamisesta, joustamista ja nopeaa muutoksiin sopeutumista, kykyä sietää epävarmuutta (EK 2009, 16; EK 2010, 13, 26; OKM 2009b, 7, 10). Esimerkiksi palvelualoilla yksilön *erityinen kilpailuvoalitti* on asenne, sillä kaiken muun voi oppia (EK 2010, 21). Sen sijaan toisinajattelu, yksilöllisyys ja oman tien kulkeminen eivät välttämättä sovi vähäisen autonomian työhön, mutta niitä arvostetaan luovan työn ydinalueilla. Työväenluokkaisissa ammateissa luovuuden ja innovaatiokyvykkyyden pääomittaminen ei mahdollistu samassa mittakaavassa kuin luovan ytimen ja sen liepeillä sijaitsevien asiantuntijatehtävissä olevien kanssa, vaikka kaikilla kansalaisilla katsotaan olevan luovuuspotentiaalia. Kun vähäisen autonomian ammateissa toiminnan ja valinnan mahdollisuudet ovat lähes olemattomat, yksilön asenteeseen ja persoonaan kohdistuvat vaatimukset hävittävät todellisen toimijuuden, vaikka työn tulevaisuutta kuvaava diskurssi esittääkin asian päinvastaisena. Tiedon, vallan ja vaurauden kytkökset myös aktiivisesti syrjäyttää ne, joilla ei ole pääsyä verkostoihin: *ylilyöntiasema onkin yhä useammin niillä, jotka jakavat ja jalostavat tietoa keskenään* (EK 2011, 17).

Tarkastelemassani aineistoissa ei erikseen puhuta työttömien subjektiviteeteista, mutta työttömiä ei silti suljeta diskurssin ulkopuolelle. Kaikkia aloja ja työntekijöitä koskettavia diskurssi ei ota kantaa työllisyystilanteeseen. Sen voidaan ajatella olevan tässä diskurssissa merkityksetön seikka: samat vaatimukset koskevat kaikkia, sillä työelämässä menestyäkseen edellytetään tiettyjä subjektiviteetin muotoja. Poliittiset luovuusdiskurssit tuottavat kuitenkin toiseutta, jolloin työttömyyden ongelma on mahdollista paikantaa subjektiviteetin ongelmaksi. Yksilön persoonallisuuden,

asenteen tai käyttäytymisen vuoksi työtön ei kykene pääomittamaan inhimillistä pääomaansa, kääntämään sitä kassavirraksi. Sosiaalisten ongelmien paikantaminen subjektiviteetin muotoihin piilottaa yhteiskunnan rakenteelliset ongelmat, eikä mahdollisuuksien tasa-arvon tarvitse toteutua lopputulemien tasa-arvona.

Yrittäjyyskasvatuksella pyritään muokkaamaan yksilöiden asenteita sekä saavuttamaan subjektiviteetin muutoksia, innovaatiokykyisiä ja bisnesluovia verkosto-osajia sekä joustavia, ahkeria ja aktiivisia työntekijöitä, jotka arvostavat riskinottoa ja ovat valmiita kantamaan vastuuta elämänhallinnastaan. Luovuudesta ja yritteliästä asenteesta tavoitellaan kaiken koulutuksen läpileikkaava teemaa (EK 2011, 3, 34). Koulutuksen logiikan ja kulttuurin muutokset edellyttävät systeemistä muutosta (EK 2011, 14), johon voidaan pyrkiä laaja-alaisella rakenteiden uudistamiseen tähtäävällä kehittämistoiminnalla ja määrätietoisella muutosjohtajuudella (OKM 2009a, 30). Systeemisellä muutostyöllä tähdätään myös julkisen ja yksityisen sektorin yhteistyön tiivistämiseen, sekä pyritään rakentamaan sektoreiden kesken yhteiset tavoitteet, joita julkinen sektori edistää (TIN 2014, 19). Koulutuksen toiminta ja yhteiskunnallinen tehtävä kiinnittyy yhä voimakkaammin työelämän tarpeiden täyttämiseen, jota puolestaan ohjaa kilpailukyvyyn rationaliteetti. Poliittisissa luovuusdiskursseissa pyritään aktiivisesti rakentamaan työelämän tulevaisuutta. Näissä luovuusdiskursseissa määritellään identiteettejä, tapoja kiinnittyä yhteiskuntaan tiettyjen subjektiviteetin muotojen kautta: aktiivisina, yritteliäinä ja luovina toimijoina. Vastaavasti diskurssit tuottavat aktiivisesti syrjäyttävää toiseutta sekä riistää toimijuutta vähäisen autonomian ammateissa työskenteleviltä. Poliittiset luovuusdiskurssit ovat kilpailukykyrationaliteetin käännöksiä ja tulkintoja. Koulutusreformeihin ja koulutuksen kulttuurin muutokseen tähtäävät hallinnan tekniikat strategisten suunnitelmien ja ohjelmien muodossa rakentuvatkin pääpiirteiltään kilpailukykyrationaliteetille.

4 POHDINTA

Poliittisissa luovuusdiskursseissa taloudellinen rationaliteetti käsitetään keskeiseksi inhimillistä toimintaa ohjaavaksi motiiviksi, jota halutaan kansalaisissa vahvistaa kansallisen kilpailukyvyn kohentamiseksi. Kilpailukyky on keskeinen rationaliteetti hallinnan ongelmanasetteluissa, jotka kytketään yksilöiden ja kollektiivien käyttäytymiseen (Miller & Rose 2008, 26-27) luovuuden kautta. Yksilöiltä ja kollektiiveilta ikään kuin puuttuu luovuutta: luova toiminta ei mahdollistu, sillä luovuus on yhteiskunnallisin mekanismein kahlittu. Jokaisessa on luovuuden potentiaali, jota voidaan kultivoida (Nelson 2010, 68). Poliittisissa luovuusdiskursseissa ongelma näyttääkin kiinteästi liittyvän ratkaisuun (Miller & Rose 2008, 26-27). Yksilöiden toiminta, luovan käyttäytymisen ja toiminnan puutteet, heikentävät kansallista kilpailukykyä. Samalla käyttäytymisen muutos bisnesluovuutena ja innovaatiokykynä toimivat taloutta ja kilpailukykyä kohentavana ratkaisuna. Luovuusdiskurssit myös paljastavat kuinka tieteellinen tieto formaalistetaan ja miten sitä hyödynnetään hallinnallisiin tarkoitukseen (ks. mts): luovuuteen suhtaudutaan välineellisesti ja luovuudesta tuotettua tietoa hyödynnetään taloudellisesti rationaalisen käyttäytymisen tuottamiseksi erilaisin hallinnallisin tekniikoin, jotka kohdistuvat sekä toimintaympäristöön että tahtotiloihin (vrt. Dean 2010, 186). Luovuuteen liittyviä elämän merkityksellisyyttä sekä menestystä korostavia seikkoja käytetään retorisisina keinoina tarpeiden, halujen ja toiveiden muokkaamisessa (vrt. Dean 2007, 215).

Poliittisissa luovuusdiskursseissa luovuudesta tieteellisesti tuotettu tieto vaikuttaa ongelmanasetteluiden (Miller & Rose 2008, 26-27) taustalla, joka näyttää kilpailukyvyn kytkentänä inhimilliseen toimintaan luovuuden kautta. Tämä tieto ohjaa tiedonmuotoja, ajattelun, tiedon, asiantuntijuuden ja strategioiden muotoja (Dean 2010, 42; Miller & Rose 2008, 27). Luovaa käyttäytymistä ja toimintaa ohjaa yrittäjämäisen subjektiviteetin malli, jota erityisesti koulutuksessa yrittäjyyskasvatuksen kautta fasilitoidaan. Tiedonmuodot ovat siis kiinteästi yhteydessä hallinnan tekniikoihin (Rose 1999, 51-52), jota yrittäjyyskasvatukseen

subjektiviteetin tekniikkana on (vrt. Miller & Rose 2008, 16). Luovuus ohjaa koulutusta monin hallinnallisin tekniikoin (Dean 2010, 42; Inda 2005, 9; Rose 1999, 52): luovuutta sekä innovaatioita sen näkyvinä lopputulemina tilastoidaan muun muassa patenttien, patenttihakemusten, lisensointisopimusten sekä syntyvien yritysten määrien kautta. Lisäksi koulutuksen ohjauksessa hyödynnetään myös erilaisia rahoitukseen ja kannustimiin sidottuja tulostittareita, joissa innovaatiot luovuuden tuotoksina huomioidaan myös epäsuorasti "tuloksellisuuden" kautta. Kun koulutuksen yhtenä tavoitteena on fasilitoida oppijoiden luovuutta ja innovaatiokykyä, ohjaa luovuus myös kouluinstituutiot arvioimaan sekä kehittämään pedagogisia ratkaisuja luovuuden fasilitoimiseksi.

Poliittisissa luovuusdiskursseissa koulutus, etenkin korkeakoulutus, on keskeinen instituutio luovuuden edistämässä ja innovaatioiden tuottamisessa. Korkeakoulutukseen pyritään erilaisin strategioin ja kehittämistoiminnan kautta rakentamaan innovaatioympäristöjä, jotka yhdistävät niin korkeakoulutuksen, tutkimuksen kuin yksityisen sektorin toimijat. Luovuus, ja sen taustalla oleva kilpailukykyrationaali, ohjaavat siten laajasti korkeakoulupolitiikkaa. Näkyvimpänä subjektiviteetin tekniikkana (Miller & Rose 2008, 16) koulutuksessa käytetään kulttuuriseen muutokseen tähtäävää yrittäjyyskasvatusta, jonka keskeisenä tavoitteena on yrittäjyyskulttuurin vahvistaminen koulutuksen perustaksi sekä subjektiviteettien muutosten tuottaminen kulttuurisen muutoksen kautta. Koulutuksella on erityisen kasvatuksellisen tehtävänsä vuoksi mahdollista fasilitoida erilaisia subjektiviteetin muotoja. Näkyvän kasvatustyön lisäksi koulutuksen tieto- ja valtakäytänteet luovat ja rajaavat ajattelun ja toiminnan mahdollisuuksia (Popkewitz 1991, 84). Koulutuksessa pärjääminen edellyttää koulutuksen kulttuurin ja käytänteiden omaksumista, jolloin yrittäjämäisessä koulutuksessa menestyvät ne, jotka omaksuvat yrittäjämäisen subjektiviteetin muotoja ja toimintatapoja. Yksilön persoonaan ja asenteeseen liittyvien ominaisuuksien määrittelyn ja erottelun kautta poliittiset luovuusdiskurssit tuottavat toiseutta ja jaottelevat yksilöitä menestyjiin ja häviäjiin. Tämä piilottaa alleen rakenteellisia ongelmia.

Poliittisten luovuusdiskurssien fasilitoima identiteetti, luova subjekti, on schumpeterilainen yrittäjä (vrt. Schumpeter 1962, 78, 88-89). Yrittäjä on ideoiden

toimeenpanija ja kaupallistaja, innovaattori. Luovuusdiskurssien esittämät identiteetit (Dean 2010, 43-44; Miller & Rose 2008, 30) ovat siis yrittäjäidentiteettejä. Luovuus- ja yrittäjyysdiskurssit ovat lähes samankaltaisia keskenään. Niiden voidaankin katsoa tulkitsevan ja tekevän ymmärrettäväksi samaa kilpailukykyrationaalisuutta, ne ovat siis saman rationaalisuuden käännöksiä (Rose 1999, 48-49). Poliittisten luovuusdiskurssien käsitys luovuudesta on kapea-alainen ja instrumentaalinen: luovuus on bisnesluovuutta, taloudellisen rationaalisuuden ohjaamaa toimintaa ja käyttäytymistä. Poliittisten luovuusdiskurssien luova subjekti motivoituu samoin kuin schumpeterilainen yrittäjä (ks. Schumpeter 1962, 93-94): vauraus, sosiaalinen menestys ja luova toiminta itsessään ovat toiminnan motiiveja. Diskursseissa rakennetaan mielikuvaa henkilökohtaisesta menestyksestä ja vauraudesta, sekä työn imusta (vrt. Csikszentmihalyi 1996, 105-113), jotka subjektiviteettien muutoksien kautta on mahdollista saavuttaa. Samalla yrittäjyysdiskurssien kanssa limittyvät luovuusdiskurssit, ja niihin linkittyvä yrittäjyyskasvatus subjektiviteetin tekniikkana, opettavat vastuun sekä vapauden harjoittamista ja käytänteitä (vrt. Dean 2010, 188, 193-94). Luovuus- ja yrittäjyysdiskurssit rakentavat mielekkäitä tulkintakehyksiä riskien ottamiselle ja sitä kautta opettavat yksilöitä paremmin sietämään riskejä.

Luovuusdiskursseissa luovuuden ja vapauden käsitteitä, sekä luovuuden affektuaalista voimaa (ks. Reckwitz 2017, 202-216), käytetään suostuttelukeinona uusliberaaleille hallintakäytänteille. Myös Isossa-Britanniassa luovuutta on hyödynnetty politiikassa suostuttelukeinona (Ward 2013, 113-120). Ihmisten vapauttaminen luovuuteen ei kuitenkaan ole vain tämän päivän poliittista retoriikkaa, vaan se henkii menneisyyden ideologista kilpailua kapitalismin ja sosialismin välillä (vrt. Ward 2013). Uusliberalistisiin hallintakäytänteisiin suostuttelussa onkin helppo ammentaa luovuusdiskurssien vapautta, elämän merkityksellisyyttä ja menestystä korostavia sisältöjä. Valtio nähdään edelleen "holhoavana" sekä ihmisyyttä ja luovuutta tukahduttavana, mikä on uusliberalismille kuvaavaa (Dean 2010, 191). Koska luovuuden hyödyntäminen edellyttää myös yksilöiltä riskinottoa, nähdään taloudellinen turvallisuus toisaalta myös merkittävänä riskinoton kannustimena.

Poliittisissa luovuusdiskursseissa ihmisten vapautumisesta puhuminen on retorinen keino, eikä syy diskurssin esiintymiselle politiikassa. Merkittävin poliittinen ongelma liittyy kilpailukykyyn, joka luovan toiminnan ja innovaatioiden taloudellisen merkityksen kautta (vrt. Castells 1996, 60-61; Florida 2005, 46; Heinonen ym. 2012, 34; Nelson 2010, 49; Sawyer 2012, 3; Schumpeter 1939, 87; Styhre 2013, 185) linkitetään yksilöiden käyttäytymiseen ja toimintaan (vrt. Miller & Rose 2008, 26-27). Luovuusdiskurssien innovatiivisen toimijan, yrittäjän, taustalla vaikuttaa talouden teorioiden *homo oeconomicus*, lyhytnäköinen, itsekäs ja omaa etuaan tavoitteleva yksilö (ks. Foucault 2008, 220; Styhre 2013, 197-198). Mikäli ihminen olisi yksinomaan tällä tavoin instrumentaalisesti rationaalinen, olisi ihmisen toiminta myös ennakoitavaa ja laskelmoitavaa. Jos poliittisia luovuusdiskursseja seuraavin hallinnan tekniikoin kyettäisiin muokkaamaan ihmisistä pelkästään rationaalisia toimijoita, joille luovuus olisi itseilmaisun sijasta vain instrumentti, ihmisten hallinta ympäristöjen sekä tiedontuotannon kautta olisi helpompaa. Inhimillinen toiminta on kuitenkin motivoitunutta hyvin monin eri tavoin, eivätkä valinnat aina ole odotetuilla tavoilla rationaalisia, ja siten taloudellinen rationaliteetti toiminnan järkenä kykenee selittämään vain osan inhimillisestä toiminnasta. *Homo oeconomicus* teoreettisena mallina ei kykene tavoittamaan koko ihmisyyden kirjoa (mm. Styhre 2013, 197-198). Sen rinnalle on nyt asettunut luova ja innovatiivinen ihminen, yhdistelmä, jossa *homo ludens* ja *homo faber* kohtaavat. Ja lopulta, luovuutta ei voida ajatella vain yksilön ominaisuutena, vaan luovuus tapahtuu kohtaamisessa ulkomaailman kanssa.

Tässä tutkimuksessa ilmenee, kuinka luovuutta koskeva tieteellinen tieto linkitetään erilaisiin poliittisiin tarkoitukseen. Luovuuteen suhtaudutaan välineellisesti kilpailukykyä tuottavana käyttäytymisenä ja toimintana, jota voidaan poliittisin strategioin ja ohjauksen avulla fasilitoida. Luovuuden itseilmaisuuksiin, vapautteen ja elämän merkityksellisyyden kokemiseen liittyviä osa-alueita puolestaan hyödynnetään retorisina suostuttelukeinoina. Koulutuksessa luovuuteen on mahdollista ottaa kriittinen ja refleksiivinen näkökulma ja sitä kautta haastaa sekä kyseenalaistaa välineellisiä näkemyksiä luovuuteen. Koulutuksessa voidaan kriittisesti tarkastella sekä haastaa sitä mitä luovuus on, miten siitä puhutaan, millainen on luova ihminen, kenelle luovuus ”kuuluu”, miten luova käyttäytyy ja

toimii sekä miten, milloin ja missä avautuu toisin toimimisen mahdollisuuksia. Samoin koulutuksessa voidaan kyseenalaistaa tarve olla luova sekä tarkastella kriittisesti tämän kulttuurisen tarpeen syitä. Rajojen rikkomista tarvitaan myös luovuuden käsitteen sisältä. Luovuuteen voidaan suhtautua kuten Schumpeter (1962, 62-65; 1994, 82-83) kapitalistiseen talouteen: kehitys tapahtuu vain sisäisesti, ei ulkoisia tarpeita ja vaatimuksia seuraamalla. Parhaimmillaan tämä sisäinen kriittinen tarkastelu avaa toiminnan mahdollisuuksia sekä auttaa havaitsemaan toimintakentän rajoja ja rajaamisen tapoja. Jatkotutkimuksia voisi tehdä esimerkiksi syventymällä tarkemmin luovuutta fasilitoiiviin poliittisiin strategioihin ja koulutuksellisiin tekniikoihin sekä diskurssien sisäisiin ja -välisiin jännitteisiin. Myös hegemonisten ja marginaalisten luovuusdiskurssien tarkasteleminen, etenkin subjektiviteetin muotojen osalta, tuottaisi laajemman kuvan poliittisten luovuusdiskurssien sisällöistä ja niiden fasilitoimista identiteeteistä. Samalla luovuusdiskursseista olisi mahdollista tarkastella tarkemmin myös niiden toiseutta tuottavia sisältöjä ja mekanismeja.

Tässä tutkimuksessa poliittisia luovuusdiskursseja on tarkastelu hallinta-analyttisesti. Valittu perspektiivi tuottaa kriittisen kuvauksen luovuusdiskurssien käyttämisestä poliittisissa asiakirjoissa. Tutkimuksessa olisi voitu ottaa myös toisenlainen perspektiivi ja siten tutkimuksen tulokset, eli aineiston tulkinta, olisi ollut toisenlaista. Kyse ei kuitenkaan ole siitä, että tutkimusta voisi tehdä ilman perspektiiviin vaikuttavia teoreettisia valintoja, sillä tutkittavat asiat heräävät henkiin vasta, kun niitä tarkastellaan valituista perspektiiveistä. Muussa tapauksessa tutkimus redusoituisi ainoastaan toistamaan jo sitä mikä on ymmärrettävissä ja nähtävissä, ja siksi perspektiivi onkin kiinteä osa tutkimuksen tekemistä. Tutkimuksen alkuvaiheilla oli epävarmaa, soveltuuko tutkimuksen teoreettinen viitekehys aineiston tutkimiseen. Viimeistään aineiston analyysivaiheessa oli selvää, että hallinnan analyysi tarjoaa hyviä työkaluja aineiston tarkasteluun ja analyysiin. Toisaalta analyysityökalut antavat helposti myös deterministisen kuvauksen, jossa yksilön toimijuudelle ei näytä jäävän sijaa. Siten analyysi on tulkittava raameissaan: poliittisten asiakirjojen kielenkäyttönä ja niissä esiintyvien järkeilyjen periaatteina. Niiden kautta hallintaa voidaan kuvata vain rajatusti ja ne sulkevat subjektit itsessään sekä subjektien sisäisen maailman ulkopuolelleen. Toisaalta poliittisten asiakirjojen

kielenkäyttö heijastaa myös laajempia yhteiskunnallisia hegemonisia diskursseja, mutta samalla ne sulkevat ulkopuolelle myös vastadiskursseja.

Diskurssit eivät myöskään ole staattisia, vaan ne heijastavat aina aikaansa. Luovuusdiskursseihin kytkeytyvät taloudellisesta toiminnasta seuraavien hyvinvoinnin, menestyksen ja taloudellisen vaurauden positiiviset lupaukset asettuvat kyseenalaiseen valoon länsimaisen elämäntyylin seurannaisvaikutusten vuoksi. Ilmastonmuutos, ympäristön saastuminen, lajien sukupuuttoaalto. Kun talouden käyttövoimana ovat yksilöllistä elämäntyyliään luovuuden ilmaisuna toteuttavat kuluttajat, ja tämä elämäntyyli asettuu kyseenalaiseen valoon, on epäselvää löytävätkö diskursseissa rakennetut mielikuvat, ihanteet, unelmat ja tulevaisuuskuvat enää tulevaisuudessa kaikupohjaa länsimaissa. Ihmisten luovuutta on toisaalta esitetty myös ratkaisevaksi tekijäksi ihmiskunnan suuriin haasteisiin. Vaikka ihmisen luovuudessa, ihmisen perustavassa kyvyssä sopeutua maailman muutokseen, piileekin toivo muutoksesta ja mahdollisuudesta minimoida ihmisen toiminnan aiheuttamat haitat ympäristölle, on todennäköistä, että yhteiskunnan järjestäytymistä ja organisoitumista koskevat hegemoniset rationaliteetit tulevat muuttamaan muotoaan ja muuttumaan. Tämä ei välttämättä kuitenkaan tarkoita luovuusdiskurssien häviämistä lähitulevaisuudessa. Se voi myös tarkoittaa, että ne muuttavat muotoaan ja kytkeytyvät uusiin rationaliteetteihin.

LÄHTEET

- Ball, S. J. 2009. Lifelong Learning, Subjectivity and the Totally Pedagogised Society. Teoksessa Peters, M.A., Besley A.C., Olssen, M., Maurer, S. & Weber, S. (Toim.) *Governmentality Studies in Education*. (S. 201-216) Rotterdam: Sense.
- Biesta, G. 2008. Encountering Foucault in lifelong learning. Teoksessa Fejes, A. & Nicoll, K. (Toim.) *Foucault and Lifelong Learning: Governing the subject*. (S. 193-205). London: Routledge.
- Brunila, K., & Isopahkala-Bouret, U. 2011. Taloustalkoohenkisestä toistosta toisin tekemiseen? Teoksessa A. Eteläpelto, T. Heiskanen, & K. Collin (Toim.) *Valta ja toimijuus aikuiskasvatuksessa*. Aikuiskasvatuksen 49. vuosikirja. (S. 313-337). Helsinki: Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen tutkimusseura.
- Brunila, K. & Mononen-Batista Costa, S. 2010. Tiedon, työllisyyden, osaamisen, yrittäjyyden ja tasa-arvon eurooppalainen Suomi. Teoksessa Komulainen, K., Keskitalo-Foley, S., Korhonen, M. & Lappalainen S. (Toim.) *Yrittäjyyskasvatus hallintana*. (S. 207-230). Tampere: Vastapaino.
- Bröckling, U. 2007. On Creativity: A Brainstorming Session. Teoksessa Masschelein, J., Simons, M., Bröckling, U. & Pongratz, L. (Toim.) *The Learning Society From the Perspective of Governmentality*. (S. 99-108). Oxford: Blackwell.
- Carlson, D. L. 2009. Producing Entrepreneurial Subjects: Neoliberal Rationalities. Teoksessa Peters, M.A., Besley A.C., Olssen, M., Maurer, S. & Weber, S. (Toim.) *Governmentality Studies in Education*. (S. 257-269). Rotterdam: Sense.
- Castells, M. 1996. *The Rise of the Network Society*. Cornwall: Blackwell.
- Csikszentmihályi, M. 1996. *Creativity: Flow and the psychology of discovery and invention*. New York: HarperCollins.
- Dean, M. 2007. Governing the Unemployed Self in an Active Society. Teoksessa Vij, R. (Toim.) *Globalization and Welfare: a Critical Reader*. (S. 212-230). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Dean, M. 2010. *Governmentality. Power and Rule in Modern Society*. (2. Painos).
London: Sage.
- Edwards, R. 2008. Actively Seeking Subjects. Teoksessa Fejes, A. & Nicoll, K. (Toim.)
Foucault and Lifelong Learning: Governing the subject. (S. 21-33-). London:
Routledge.
- Elinkeinoelämän keskusliitto 2009. *Oivallus 1. väliraportti*. Saatavissa:
<https://ek.fi/wp-content/uploads/Oivallus-1-valiraportti.pdf>
- Elinkeinoelämän keskusliitto 2010. *Oivallus 2. väliraportti*. Saatavissa:
<https://ek.fi/wp-content/uploads/Oivallus-2-valiraportti.pdf>
- Elinkeinoelämän keskusliitto 2011. *Oivallus loppuraportti*. Saatavissa:
https://ek.fi/wp-content/uploads/Oivallus_loppuraportti.pdf
- Eteläpelto, A., Heiskanen T. & Collin K. 2010. Vallan ja toimijuuden monisäikeisyys.
Teoksessa Eteläpelto, A., Heiskanen T. & Collin K. (Toim.) *Valta ja toimijuus
aikuiskasvatuksessa*. Aikuiskasvatuksen 49. vuosikerta. (S. 9-30). Vantaa:
Hansaprint Oy.
- Fairclough, N. 2001. *Language and Power*. (2. Painos). Harlow: Longman.
- Fejes, A. 2008 Historicizing the Lifelong Learner: Governmentality and Neoliberal
Rule. Teoksessa Fejes, A. & Nicoll, K. (Toim.) *Foucault and Lifelong Learning:
Governing the subject*. (S. 87-99). London: Routledge.
- Fejes, A. 2009 Fabricating the European Citizen. Teoksessa Peters, M.A., Besley A.C.,
Olssen, M., Maurer, S. & Weber, S. (Toim.) *Governmentality Studies in
Education*. (S. 515-526). Rotterdam: Sense.
- Fejes, A., Olson, M., Rahm, L., Dahlstedt, M., & Sandberg, F. 2016. Individualisation
in Swedish Adult Education and the Shaping of Neo-liberal Subjectivities.
Scandinavian Journal Of Educational Research, 5, 1-13.
- Florida, R. 2005. *Luovan luokan esiinmarssi*. Helsinki: Talentum.
- Foucault, M. 1981. The Subject and Power. *Critical Inquiry*, 8, 777-795.
- Foucault, M. 1991. Governmentality. Teoksessa G. Burchell, C. Gordon & P. Miller
(Toim.): *The Foucault effect: studies in governmentality. With two lectures and an
interview with Michel Foucault*. Käänt. Pasquale Pasquino. (S. 87-104).
Chicago: The University of Chicago Press.

- Foucault, M. 2008. *The birth of biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978-1979*. Toimittanut Burchell, G., Davidson, A. I., Ewald, F., Fontana, A. & Senellart, M. New York: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. 2010. *Turvallisuus, alue, väestö: hallinnallisuuden historia: Collège de Francen luennot 1977-1978*. Suomentanut Paakkari, A. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Foucault, M. 2014a. Diskurssin ei pidä katsoa olevan... Teoksessa Defert, D., Ewald, F. & Lagrange, J. (Toim.) *Parhaat*. Suomentanut Kilpeläinen, T., Määttä, S. & Pii, J. (s. 152-153). Tampere: Niin & näin: Eurooppalaisen filosofian seura. Ranskankielinen alkuteos 1994.
- Foucault, M. 2014b. Itsestä huolehtimisen etiikka vapauden harjoittamisena. Haastattelu. Teoksessa Defert, D., Ewald, F. & Lagrange, J. (Toim.) *Parhaat*. Suomentanut Kilpeläinen, T., Määttä, S. & Pii, J. (s. 269-291). Tampere: Niin & näin : Eurooppalaisen filosofian seura. Ranskankielinen alkuteos 1994.
- Foucault, M. 2014c. Valta ja keho. Haastattelu. Teoksessa Defert, D., Ewald, F. & Lagrange, J. (Toim.) *Parhaat*. Suomentanut Kilpeläinen, T., Määttä, S. & Pii, J. (S. 144-151). Tampere: Niin & näin : Eurooppalaisen filosofian seura. Ranskankielinen alkuteos 1994.
- Fougière, M. & Solitander, N. 2007. *The Rise of Creative Governmentality - And how it's transgressing working hours, job security, politics and everyday strife*. Helsinki: Hanken.
- Godin, B. 2012. καινοτομία: An Old Word for a New World, or the De-Contestation of a Political and Contested Concept. Teoksessa Gripenberg, P., Segercrantz, B. & Sveiby, K-E. (Toim.) *Challenging the innovation paradigm*. (S. 37-60). New York: Routledge.
- Gordon, C. 1991. Governmental Rationality. An Introduction. Teoksessa G. Burchell, C. Gordon & P. Miller (Toim.) *The Foucault effect: studies in governmentality. With two lectures and an interview with Michel Foucault*. Käänt. Rosi Braidotti. (S. 1-51). Chicago: The University of Chicago Press.
- Graham, L. J. 2009. The Special Branch: Governing Mentalities Through Alternative-Site Placement. Teoksessa Peters, M.A., Besley A.C., Olssen, M., Maurer, S. &

- Weber, S. (Toim.) *Governmentality Studies in Education*. (S. 355-368). Rotterdam: Sense.
- Hakulinen, L. 1979. *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. (4. korj. ja lis. painos). Helsinki: Otava.
- Hall, S. 1992. The West and the Rest. Discourse and Power. Teoksessa Hall, S. & Gieben, B. (Toim.) *Formations of Modernity*. (S. 185-227). Cambridge: Polity Press.
- Hall, S. 1999. *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Hammershøj, L. 2017. The discourse and nature of creativity and innovation: Ways of relating to the novel. *Educational Philosophy and Theory*, 49, 1313-1325.
- Heinonen, S., Ruotsalainen, J. & Kurki, S. 2012. *Luova tulevaisuustila ja tulevaisuuden osaamisen ennakointi*. Tulevaisuuden tutkimuskeskus: Turun yliopisto.
- Helén, I. 2010. Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka: Foucault'lainen hallinnan analytiikka. Teoksessa Kaisto, J. & Pyykkönen, M. (Toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. (S. 27-48). Helsinki: Gaudeamus.
- Hänninen, S. 2010. Politiikka hallinnan analytiikassa. Teoksessa Kaisto, J. & Pyykkönen, M. (Toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. (S. 71-94). Helsinki: Gaudeamus.
- Inda, J. X. 2005. Analytics of the Modern. An Introduction. Teoksessa Inda, J. X. (Toim.) *Anthropologies of Modernity. Foucault, Governmentality, and Life Politics*. (S. 1-20). Oxford: Blackwell.
- Juhila, K. & Suoninen, E. 2016. Kymmenen kysymystä diskurssianalyysistä. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (Toim.) *Diskurssianalyysi: Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. (S. 445-463). Tampere: Vastapaino.
- Kaisto, J. 2010. Kääntämisen sosiologia hallinnan analytiikan työkaluna. Teoksessa Kaisto, J. & Pyykkönen, M. (Toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. (S. 49-70). Helsinki: Gaudeamus.
- Kaisto, J. & Pyykkönen M. 2010. Johdanto: Hallinnan analytiikan suuntaviivoja. Teoksessa Kaisto, J. & Pyykkönen, M. (Toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. (S. 7-26). Helsinki: Gaudeamus.

- Keskitalo-Foley, S., Komulainen, K. & Naskali, P. 2010. Risto Reipas riskinottaja. Koulutuspolitiikan tavoitteleva ihannekansalainen. Teoksessa Komulainen, K., Keskitalo-Foley, S., Korhonen, M. & Lappalainen S. (Toim.) 2010. *Yrittäjyyskasvatus hallintana*. (S. 15-36). Tampere: Vastapaino.
- Komulainen, K. & Siivonen, P. 2010. Erottelevan kyvykäsityksen valta aikuisopiskelussa. Teoksessa Eteläpelto, A., Heiskanen T. & Collin K. (Toim.) *Valta ja toimijuus aikuiskasvatuksessa*. Aikuiskasvatuksen 49. vuosikerta. (S. 32- 54). Helsinki: Kansanvalistusseura: Aikuiskasvatuksen tutkimusseura.
- Korhonen, M., Komulainen, K. & Rätty, H. 2010. Kenestä on yrittäjäksi? Mukaan ottavat ja erottelevat yrittäjämäisen oppilaan tulkinnat peruskoulun opettajilla. Teoksessa Komulainen, K., Keskitalo-Foley, S., Korhonen, M. & Lappalainen S. (Toim.) 2010. *Yrittäjyyskasvatus hallintana*. (S. 37-71). Tampere: Vastapaino.
- Lemke, T. 2000. Neoliberalismus, Staat und Selbsttechnologien. Ein kritischer Überblick über die governmentality studies. *Politische Vierteljahresschrift*, 41, 31-47.
- Lemke, T. 2014. The Risks of Security: Liberalism, Biopolitics, and Fear. Teoksessa Lemm, V. & Vatter, M. (Toim.) *The government of life: Foucault, biopolitics, and neoliberalism*. (S. 59-74). New York: Fordham University Press.
- Liesner, A. 2007. Education or Service? Remarks on Teaching and Learning in the Entrepreneurial University. Teoksessa Masschelein, J., Simons, M., Bröckling, U. & Pongratz, L. (Toim.) *The Learning Society From the Perspective of Governmentality*. (S. 69-82). Oxford: Blackwell.
- Littleton, K., Taylor, S. & Eteläpelto, A. 2012. Special issue introduction: Creativity and creative work in contemporary working contexts. *Vocations and Learning: Studies in Vocational and Professional Education*, 5, 1-4.
- Nelson, C. 2010. The Invention of creativity: The emergence of a discourse. *Cultural Studies Review*, 16, 49-74.
- Olssen, M. 2008 Understanding the Mechanisms of Neoliberal Control: Lifelong Learning, Flexibility and Knowledge Capitalism. Teoksessa Fejes, A. &

- Nicoll, K. (Toim.) *Foucault and Lifelong Learning: Governing the subject*. (S. 34-47). London: Routledge.
- Olssen, M. 2009. Governmentality and Subjectivity: Practices of Self as Arts of Self-Government. Teoksessa Peters, M.A., Besley A.C., Olssen, M., Maurer, S. & Weber, S. (Toim.) *Governmentality Studies in Education*. (S. 77-93). Rotterdam: Sense.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2009a. *Korkeakoulupohjaisen yrittäjyyden edistäminen*. Opetusministeriön ja työ- ja elinkeinoministeriön korkeakoulupohjaisen yrittäjyyden edistämisen yhteistyöryhmän muistio. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-485-668-3>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2009b. *Luova talous ja kulttuuri innovaatiopolitiikan ytimessä*. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-485-739-0>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2010. *Osaava ja luova Suomi: Opetusministeriön tulevaisuuskatsaus*. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-485-941-7>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2014. *Osaamisella ja luovuudella hyvinvointia: Opetus- ja kulttuuriministeriön tulevaisuuskatsaus*. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-308-8>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2015. *Yrittäjyyden ja yrittäjämäisen asenteen tukeminen suomalaisissa korkeakouluissa*. Opetus- ja kulttuuriministeriö työryhmämuistioita ja selvityksiä 2015:17. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-376-7>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017a. *Korkeakoulutuksen ja tutkimuksen visio 2030: ehdotus Suomelle 100+*. Saatavissa: <https://minedu.fi/documents/1410845/4177242/visio2030-taustamuistio.pdf/b370e5ec-66d3-44cb-acb9-7ac4318c49c7/visio2030-taustamuistio.pdf.pdf>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017b. *Luova talous ja aineettoman arvon luominen kasvun kärjiksi*. Luovat alat Suomen talouden ja työllisyyden vahvistajina - työryhmän raportti Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:18. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-464-1>

- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017c. *Yrittäjyyslinjaukset 2017*. Saatavissa:
<https://minedu.fi/yrittajyyslinjaukset>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018. *Maailman osaavimmaksi kansaksi: Opetus- ja kulttuuriministeriön tulevaisuuskatsaus*. Saatavissa:
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-595-2>
- Phillips, N. & Hardy, C. 2002. *Discourse analysis: Investigating processes of social construction*. London: SAGE.
- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. 2009. *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Pongratz, L. A. 2007. Voluntary Self-Control: Education Reform as a Governmental Strategy. Teoksessa Masschelein, J., Simons, M., Bröckling, U. & Pongratz, L. (Toim.) *The Learning Society From the Perspective of Governmentality*. (S. 57-68). Oxford: Blackwell.
- Popkewitz, T. S. 2008. The reason of reason: cosmopolitanism, social exclusion and lifelong learning. Teoksessa Fejes, A. & Nicoll, K. (Toim.) *Foucault and Lifelong Learning: Governing the subject*. (S. 74- 86). London: Routledge.
- Popkewitz, T. S., Olsson, U. & Petersson, K. 2007. The Learning Society, the Unfinished Cosmopolitan, and Governing Education, Public Health and Crime Prevention at the Beginning of the Twenty-First Century. Teoksessa Masschelein, J., Simons, M., Bröckling, U. & Pongratz, L. (Toim.) *The Learning Society From the Perspective of Governmentality*. (S. 17-36). Oxford: Blackwell.
- Reckwitz, A. 2017. *The invention of creativity: Modern society and the culture of the new*. Malden, MA: Polity.
- Rehmann, J. 2015. The Unfulfilled Promises of the Late Foucault and Foucauldian "Governmentality Studies". Teoksessa Zamora, D. & Behrent, M. C. (Toim.) *Foucault and neoliberalism*. (S. 134-158). Malden, MA: Polity Press.
- Rose, N. 1999. *Powers of freedom: Reframing political thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, N. 2007. The Death of the Social? Refiguring the Territory of Government. Teoksessa Vij, R. (Toim.) *Globalization and Welfare: A Critical Reader*. (S. 195-211). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Saari, A., Salmela, S. & Vilkkilä, J. 2014. Governing autonomy. Subjectivity, Freedom, and Knowledge in Finnish Curriculum Discourse. Teoksessa Pinar, W. (Toim.): *International Handbook of Curriculum Research*. (2. painos, s. 183-200). New York: Routledge.
- Sawyer, K. 2012. *Explaining creativity. The science of human innovation*. Oxford: University Press.
- Schumpeter, J. A. 1939. *Business cycles: A theoretical, historical and statistical analysis of the capitalist process*. (1. laitos, 3. painos). New York: McGraw-Hill.
- Schumpeter, J. A. 1962. *The theory of economic development: An inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle*. New York: Oxford University Press.
- Schumpeter, J. A. 1994. *Capitalism, socialism and democracy*. London: Routledge.
- Siivonen, P. & Brunila, K. 2014. The making of entrepreneurial subjectivity in adult education. *Studies in Continuing Education*, 36, 160–172.
- Silvennoinen, H. 2011. Aikuiskoulutus ja hallintavalta. Teoksessa A. Eteläpelto; T. Heiskanen; K. Collin (Toim.) *Valta, toimijuus ja aikuiskasvatus*. Aikuiskasvatuksen 49. vuosikirja. (S. 55-76). Helsinki: Kansanvalistusseura: Aikuiskasvatuksen tutkimusseura.
- Simons, M. 2007. Learning as Investment: Notes on Governmentality and Biopolitics. Teoksessa Masschelein, J., Simons, M., Bröckling, U. & Pongratz, L. (Toim.) *The Learning Society From the Perspective of Governmentality*. (S. 109-126). Oxford: Blackwell.
- Sipos Zackrisson, K. & Assarsson, L. 2008. Adult Learner Identities Under Construction. Teoksessa Fejes, A. & Nicoll, K. (Toim.) *Foucault and Lifelong Learning: Governing the subject*. (S. 114-125). London: Routledge.
- Styhre, A. 2013. *A social theory of innovation*. Malmö: Copenhagen Business School Press.
- Tennant, M. 2009. Lifelong Learning as a Technology of the Self. Teoksessa Illeris, K. (Toim.) *Contemporary Theories of Learning. Learning theorists... in their own Words*. (S. 147-158). Oxon: Routledge.
- Torres, C. 2013. *Political Sociology of Adult Education*. Rotterdam: Sense.

- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Tuschling, A. & Engemann, C. 2007. From Education to Lifelong Learning: The emerging regime of Learning in the European Union. Teoksessa Masschelein, J., Simons, M., Bröckling, U. & Pongratz, L. (Toim.) *The Learning Society From the Perspective of Governmentality*. (S. 37-56). Oxford: Blackwell.
- Tutkimus- ja innovaationeuvosto 2014. *Uudistava Suomi - tutkimus ja innovaatiopolitiikan suunta 2015-2020*. Saatavissa: <https://valtioneuvosto.fi/documents/10184/4102189/Linjaus2015-2020.pdf/44fa726b-8dcc-418a-b169-edecb98c35c9/Linjaus2015-2020.pdf.pdf>
- Tutkimus- ja innovaationeuvosto 2017. *Tutkimus- ja innovaationeuvoston visio- ja tiekartta: Suomi 2030*. Saatavissa: <https://valtioneuvosto.fi/documents/10184/4102579/TIN-visio-ja-tiekartta.pdf/980ac849-fd12-4027-bcc2-ee290e36016a/TIN-visio-ja-tiekartta.pdf.pdf>
- Valtioneuvoston kanslia 2015. *Ratkaisujen Suomi - Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015*. Saatavissa: https://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1427398/Ratkaisujen+Suomi_FI_YHDISTETTY_netti.pdf
- Ward, S. C. 2013. Creativity, freedom and the crash: how the concept of creativity was used as a bulwark against communism during the Cold War, and as a means to reconcile individuals to neoliberalism prior to the Great Recession. *Journal for critical education policy studies*, 11, 110-126.
- Weber, S. M. & Maurer, S. 2009. The Art of Being Governed Less: Educational Science in Germany and Governmentality. Teoksessa Peters, M.A., Besley A.C., Olssen, M., Maurer, S. & Weber, S. (Toim.) *Governmentality Studies in Education*. (S. 397-414). Rotterdam: Sense.
- Wrana, D. 2009. Economizing and Pedagogizing Continuing Education. Teoksessa Peters, M.A., Besley A.C., Olssen, M., Maurer, S. & Weber, S. (Toim.) *Governmentality Studies in Education*. (S. 473-486). Rotterdam: Sense.